

**Podpora rozvoje žáků základních škol
ve vzdělávací oblasti
Umění a kultura**

Tematická zpráva

listopad 2020

2019|20

**Podpora rozvoje žáků základních škol ve vzdělávací oblasti
Umění a kultura**

Tematická zpráva

Mgr. Karolína Chovancová

Mgr. Jiří Novosák, Ph.D., MBA

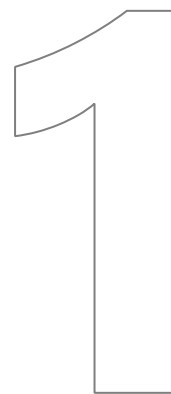
PhDr. Ondřej Andrys, MAE, MBA, MPA

Mgr. Daniela Swart

Mgr. Petr Suchomel, Dr.

OBSAH

1	ÚVOD	8
1.1	CÍL ŠETŘENÍ A ZDROJE INFORMACÍ.....	8
2	SHRNUTÍ HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ	12
3	POSTAVENÍ A VNÍMÁNÍ VZDĚLÁVACÍ OBLASTI UMĚNÍ A KULTURA VE ŠKOLÁCH ..	16
3.1	POHLED ŘEDITELŮ ŠKOL	16
3.2	POHLED UČITELŮ HUDEBNÍ A VÝTVARNÉ VÝCHOVY	16
3.3	POHLED ŽÁKŮ	19
4	PODMÍNKY VZDĚLÁVÁNÍ – VZDĚLÁVACÍ OBLAST UMĚNÍ A KULTURA	22
4.1	PERSONÁLNÍ PODMÍNKY	22
4.2	MATERIÁLNÍ PODMÍNKY	23
5	FORMY PODPORY ROZVOJE ŽÁKŮ VE VZDĚLÁVACÍ OBLASTI UMĚNÍ A KULTURA ..	26
5.1	POVINNÉ A NEPOVINNÉ/VOLITELNÉ PŘEDMĚTY, KROUŽKY NA ŠKOLÁCH	26
5.2	SPOLUPRÁCE ŠKOL S UMĚLCI A KULTURNĚ-UMĚLECKÝMI ORGANIZACEMI	27
5.3	DALŠÍ FORMY PODPORY KULTURNĚ-UMĚLECKÉHO ROZVOJE ŽÁKŮ	29
5.4	SPECIFIKA PRŮBĚHU HUDEBNÍ A VÝTVARNÉ VÝCHOVY	30
5.5	PŘEKÁŽKY REALIZACE HUDEBNÍ A VÝTVARNÉ VÝCHOVY	32
6	VZDĚLÁVACÍ OBLAST UMĚNÍ A KULTURA V KONTEXTU CHARAKTERISTIK ŠKOL ..	36
6.1	ŘEDITELÉ ŠKOL	36
6.2	UČITELÉ HUDEBNÍ A VÝTVARNÉ VÝCHOVY A ŽÁCI	37
7	ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ	42
7.1	ZÁVĚRY	42
7.2	DOPORUČENÍ	43
	SEZNAM ZKRATEK	45
	PŘÍLOHA 1 KRAJSKÁ SPECIFIKA	48

Úvod

1 ÚVOD

Vzdělávací oblast Umění a kultura má své pevné místo v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (dále i „RVP“), kde je primárně zastoupena vzdělávacími obory (dále pro zjednodušení a lepší srozumitelnost používán také obecně vžitý pojem „předmět“) hudební výchova a výtvarná výchova. RVP navíc umožňuje obohatit obsah této vzdělávací oblasti o tzv. doplňující vzdělávací obory, a to dramatickou výchovu, filmovou/audiovizuální výchovu a taneční a pohybovou výchovu, přičemž doplňující vzdělávací obory je možné využít pro všechny nebo jen některé žáky v povinné i volitelné formě výuky.

Vzdělávací oblast Umění a kultura je v řadě ohledů specifická, což je spojeno již s jejím cílovým zaměřením, podle něhož má žáka především vést:

- k vyjadřování osobních prožitků a postojů a překonávání životních stereotypů,
- k rozvíjení tvůrčího potenciálu žáka a jeho vlastní tvorby,
- k porozumění umění jako specifickému způsobu poznání a svěbytnému prostředku komunikace,
- k chápání umění a kultury jako neoddelitelné součásti lidské existence s vazbou na utváření hierarchie hodnot, včetně tolerance.

Z výše uvedeného zaměření je zřejmé, že mezi klíčové cíle vzdělávací oblasti Umění a kultura patří rozvíjení kreativity a kulturně-umělecké citlivosti žáků a rovněž také jejich chápání umění jako způsobu komunikace a možnosti vyjádření se jinou než verbální či psanou formou. To si žádá prostor pro svobodnou tvorbu žáků a relativně volné vyjádření pocitů, které v nich umělecká tvorba vyvolává. V tomto kontextu je zároveň zjevné, že striktní zadání a stanovení jediného správného výsledku by významně omezilo naplňování uvedeného cíle, a proto ve vzdělávací oblasti Umění a kultura nejde jen o výuku, ale také o výchovu a o tvůrčí a emoční rozvoj žáků, kteří se učí vnímat, prožívat a formulovat vjemy, lépe si uvědomovat sebe sama a poznávat bohatství okolního světa.

Schopnosti, které ve vzdělávací oblasti Umění a kultura žáci získávají, především pak jejich kreativita, patří mezi významné předpoklady pro uplatnění člověka v současné společnosti. Ne náhodou zpráva OECD z roku 2019 tvrdí, že „stále více pracovních míst vyžaduje po uchazečích schopnost kreativního a kritického myšlení, sociálních a emocionálních dovedností a že doposud výzkumníci nebyli schopni odhalit srovnatelnou činnost, která rozvíjí kognitivní potenciál u žáků ve stejné míře, jako je tomu právě u kulturně orientovaných předmětů“.¹ Řada měst a regionů pak založila na kreativě své více či méně úspěšné strategie, v nichž umění a kultura hraje důležitou roli.²

V návaznosti na uvedené skutečnosti se Česká školní inspekce (dále i „ČŠI“) zaměřila ve školním roce 2019/2020 mimo další témata také na hodnocení jinak spíše opomíjené vzdělávací oblasti Umění a kultura. Na přípravě šetření ČŠI spolupracovala s Národním informačním a poradenským střediskem pro kulturu (NIPOS) a s Asociací učitelů hudební výchovy.

1.1 Cíl šetření a zdroje informací

Cíle tematického šetření navazují na důležité otázky spojené s podmínkami a průběhem výuky vzdělávací oblasti Umění a kultura (např. vnímání významnosti této vzdělávací oblasti, zajištění a probovanosti výuky, materiální podmínky pro výuku, přínosy vzdělávací oblasti pro tvůrčí rozvoj žáků a další). Takto bylo cílem tematického šetření především zhodnotit podmínky škol pro výuku vzdělávací oblasti Umění a kultura a dále posoudit formy a metody, jimiž školy podporují rozvoj svých žáků v této vzdělávací oblasti.

Zjištění jsou přitom doplněna kontextem vnímání vzdělávací oblasti Umění a kultura řediteli škol, učiteli hudební a výtvarné výchovy a žáky, přičemž zaměření šetření na učitele hudební a výtvarné výchovy je dáno významem těchto dvou předmětů v rámci vzdělávací oblasti Umění a kultura. Vedle hudební a výtvarné výchovy se tematické šetření věnuje také doplňujícím vzdělávacím oborům, tj. dramatické výchově, filmové/audiovizuální výchově a taneční a pohybové výchově.

Zjištění prezentovaná v této tematické zprávě vycházejí z informací získaných ze dvou základních zdrojů. Prvním zdrojem informací byla prezenční inspekční činnost přímo ve školách poskytující informace z:

- odpovědí učitelů hudební a výtvarné výchovy na otázky učitelského dotazníku;
- odpovědí žáků 1. a 2. stupně (především žáci 5. a 7. ročníku) na otázky žakovského dotazníku.

¹ OECD (2019). *Future of Education and Skills 2030*. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development, 2019. Dostupné na: <<http://www.oecd.org>>.

² Blíže viz např. politicky vlivná kniha Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.

Dále byly využity informace z hospitací hodin hudební a výtvarné výchovy na 1. a 2. stupni základních škol, a to za delší časové období školních let 2017/2018, 2018/2019 a 2019/2020.

Vedle prezenční inspekční činnosti byly další informace získány prostřednictvím dotazování ředitelů škol. Tabulka č. 1 poskytuje základní statistiky dílčích typů šetření.

TABULKA 1 | Základní charakteristiky dílčích typů šetření

	Dotazování ředitelů	Dotazování učitelů	Dotazování žáků
Počet odpovídajících osob	642	1 940	11 315
	Hudební výchova	Výtvarná výchova	
Počet hospitací	925		886
	Dotazování ředitelů	Dotazování učitelů/žáků	Hospitace
Počet škol, z nichž byly využity získané informace	642	455	920

2

Shrnutí hlavních zjištění

2 SHRNU TÍ HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ

Každý pátý ředitel školy považuje tematickou oblast Umění a kultura za méně důležitou ve srovnání se vzdělávacími oblastmi ostatními, naopak rozhodný nesouhlas s tvrzením o nižší důležitosti pak uvedlo necelých 40 % ředitelů škol. Postoje učitelů hudební a výtvarné výchovy a ředitelů škol jsou podobné. Pro přibližně 60 % žáků nejsou hudební a výtvarná výchova důležitým předmětem.

Radost žáků ze zpěvu a vytvoření prostoru pro jejich vlastní výtvarnou tvorbu, experimentování a objevování je u učitelů hudební a výtvarné výchovy nejčastěji vybranou charakteristikou jimi vyučovaného předmětu. Potvrzuje se tak vysoký význam emočních a kreativních záměrů vzdělávací oblasti Umění a kultura. Hudební a především výtvarná výchova přitom patří mezi předměty, o nichž se žáci vyjadřují, že je baví, a velký podíl z nich by se nebránil rozšíření časové dotace, jež je těmto předmětům věnována. Důležité rovněž je, že oblíbenost hudební a výtvarné výchovy uvádějí často také žáci, kteří se ve třídě, a především pak ve vztahu se spolužáky, necítí úplně nejlépe. V tomto ohledu je zajímavá také ta skutečnost, že ředitelé škol označili utváření prostoru pro zažití úspěchu i méně úspěšným žákům jako jeden z možných hlavních přínosů (metod) vzdělávací oblasti Umění a kultura v jiných předmětech.

Přibližně třetina hodin hudební a výtvarné výchovy navštívených při prezenční inspekční činnosti byla vyučována neaprobovaně, přičemž existenci tohoto problému potvrzují také ředitelé škol. Hodnocení navštívených hodin hudební a výtvarné výchovy na 2. stupni základních škol ukazuje, že aprobovanost výuky je spojena s lepšími charakteristikami průběhu hodin výtvarné a především hudební výchovy. Tyto skutečnosti pak mohou souviset také s tím, že ne všichni učitelé výtvarné a hlavně hudební výchovy mají jimi vyučovaný předmět v oblíbenosti. Téměř dvě třetiny učitelů vnímají, že hodiny hudební i výtvarné výchovy lze dále vylepšovat a obohacovat.

Desetina ředitelů škol se domnívá, že jejich škola by potřebovala zlepšit vybavení pro výuku ve vzdělávací oblasti Umění a kultura s přímou vazbou na školní vzdělávací program (dále i „ŠVP“). Vedle malířských stojanů, hudebních nástrojů a technického vybavení jsou potřeby spatřovány také v dostupnosti specializované učebny či jiného vhodného prostoru.

Téměř všechny školy zařazují hudební a výtvarnou výchovu ve všech ročnících studia, v případě výtvarné výchovy je přitom velmi rozšířena praxe blokové výuky ve dvou spojených hodinách. Zařazení doplňkových vzdělávacích oborů vzdělávací oblasti Umění a kultura ve formě povinného či nepovinného/volitelného předmětu není příliš obvyklé, dramatická výchova byla takto realizována na desetině škol, filmová/audiovizuální výchova či taneční a pohybová výchova pak zcela ojediněle.

Přibližně 90 % navštívených škol nabízí kroužky různého kulturně-uměleckého zaměření, přičemž školy, které takový kroužek sami nenabízí, spolupracují za tímto účelem s volnočasovými a jinými organizacemi. Kroužky na školách jsou typicky otevřené pro všechny žáky, kteří o ně projeví zájem, na více než polovině škol je však překážkou volného vstupu žáka do kroužku jeho zpoplatnění. Pokud školy nabízejí kulturně či umělecky zaměřené kroužky, pak se typicky jedná o kroužky ve více tematických oblastech a zároveň jsou na těchto školách činné také kulturně-umělecké útvary (např. pěvecký sbor, hudební skupina apod.).

Existující spolupráci s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi uvedlo 75 % ředitelů škol a 60 % učitelů hudební a výtvarné výchovy, na pravidelné bázi takto spolupracuje jen třetina ředitelů škol a desetina učitelů hudební a výtvarné výchovy. Ředitelé škol i učitelé hudební a výtvarné výchovy hodnotí spolupráci s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi obecně jako přínosnou, přičemž přínosy této spolupráce jsou pocítovány jak v častěji uváděné oblasti postojové (motivace žáků), tak v oblasti výsledkové (kreativita žáků).

Většina žáků navštívila v uplynulém roce alespoň jednu kulturně zaměřenou školní akci, nejčastěji se jednalo o návštěvu kina, prohlídku památek či návštěvu výstav. V četnosti účasti žáků na kulturně zaměřených školních akcích existují významné rozdíly, necelá desetina žáků základních škol nenavštívila v uplynulém roce žádnou takovou akci. Příčiny této skutečnosti jsou především spojeny s časovou náročností realizace kulturně zaměřených školních akcí, finanční náročností účasti žáků na těchto akcích a absencí vhodných akcí v přijatelné vzdálenosti od školy.

Běžnou praxí škol je realizace společných mezitřídních aktivit v nejrůznějších podobách, které zahrnují školní akademie/besídky (83 % škol), výstavy prací žáků (75 % škol), pěvecká vystoupení (60 % škol) či divadelní vystoupení (42 % škol). Většina škol realizuje uvedené společné mezitřídní aktivity nejen v prostředí školy, ale také mimo něj, čímž napomáhají k rozvoji společenského života a zvyšování sociální soudržnosti v místě.

Hodnocení průběhu hodin hudební a výtvarné výchovy ukazuje, podobně jako u jiných předmětů, jednak zhoršení atmosféry výuky a aktivity žáků a jednak nižší efektivitu organizace hodiny (spád, metodická rozmanitost apod.) při přechodu žáků z 1. na 2. stupeň základní školy, v případě hudební a výtvarné výchovy je však zhoršení těchto charakteristik výuky méně výrazné. V souladu se zaměřením vzdělávací oblasti Umění a kultura bylo v hodinách hudební a výtvarné výchovy častěji zaznamenáno rozvíjení kreativity žáků, než tomu bylo v hodinách jiných předmětů. Otázkou je, zda aktivizující metody charakteristické pro vzdělávací oblast Umění a kultura mohou být přínosné také

pro jiné předměty, a to především ve smyslu zvyšování motivace žáků a utváření prostoru k úspěchu i obvykle méně úspěšným žákům.

Při hodnocení podpory rozvoje žáků základních škol ve vzdělávací oblasti Umění a kultura je vždy potřeba zohlednit specifika škol různých charakteristik. Takto se především odlišují specifika velkých škol (např. lepší materiální vybavení, širší nabídka kroužků a uměleckých útvarů, vyšší úroveň spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi) a škol malých (např. širší účast žáků na školních besídkách a projektových dnech, a to i mimo prostor školy), svou roli také hraje lokalizace školy, ať již na místní úrovni, nebo na úrovni krajské.

3

Postavení a vnímání vzdělávací oblasti Umění a kultura ve školách

3 POSTAVENÍ A VNÍMÁNÍ VZDĚLÁVACÍ OBLASTI UMĚNÍ A KULTURA VE ŠKOLÁCH

Tato kapitola tematické zprávy se soustředí na postavení a vnímání vzdělávací oblasti Umění a kultura třemi dotazovanými skupinami aktérů vzdělávání – řediteli škol, učiteli hudební a výtvarné výchovy a žáky. Motivací zájmu o toto téma je poněkud specifické postavení, které sledovaná vzdělávací oblast má. Konkrétně RVP explicitně uvádí, že:

„Vzdělávací oblast Umění a kultura umožňuje žákům jiné než pouze racionální poznávání světa. (...) Vzdělávání v této oblasti přináší umělecké osvojování světa, tj. osvojování s estetickým účinkem.“

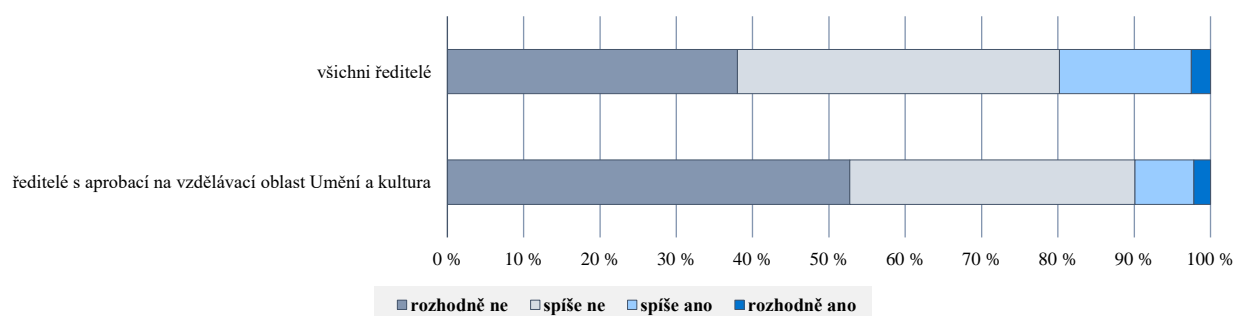
Má tento charakter vzdělávací oblasti Umění a kultura dopad na vnímanou důležitost jejího postavení mezi dalšími vzdělávacími oblastmi, které jsou více spojeny s racionálním chováním člověka v současné společnosti? Jak jsou vnímány přínosy vzdělávací oblasti Umění a kultura? Promítá se specifičnost vzdělávací oblasti Umění a kultura také v její oblíbenosti? To jsou některé z otázek, na něž se tato kapitola zaměřuje.

3.1 Pohled ředitelů škol

Postavení vzdělávací oblasti Umění a kultura může být primárně zasazeno ve stanovení profilace školy. Profilaci své školy v tématech souvisejících se vzdělávací oblastí Umění a kultura (např. hudební výchova, výtvarná výchova, dramatická výchova či taneční a pohybová výchova) uvedlo přibližně 5 % ředitelů, přičemž umělecká profilace bude v dalším textu využita pro sledování zvláštností škol s touto charakteristikou. Doplňme, že o něco častěji se škola profiluje ve vzdělávací oblasti Umění a kultura tehdy, pokud má ředitel školy aprobaci na některý z předmětů této vzdělávací oblasti.³

Tezi o možném vnímání nižší významnosti vzdělávací oblasti Umění a kultura částečně potvrzuje zjištění, že každý pátý ředitel považuje tuto tematickou oblast za méně důležitou než ostatní vzdělávací oblasti, navíc rozhodný nesouhlas s tvrzením o nižší důležitosti vzdělávací oblasti Umění a kultura uvedlo necelých 40 % ředitelů (viz také graf č. 1). Obdobně založená hodnocení jiných témat vzdělávání vycházejí ve zjištěních ČŠI o něco příznivěji. Ředitelé škol s aprobací na některý z předmětů vzdělávací oblasti Umění a kultura vnímají její důležitost silněji než ředitelé škol s jinou aprobací (viz graf č. 1).

GRAF 1 | Míra souhlasu ředitelů s tvrzením o nižší důležitosti vzdělávací oblasti Umění a kultura ve srovnání s ostatními vzdělávacími oblastmi (podíl odpovídajících ředitelů škol)

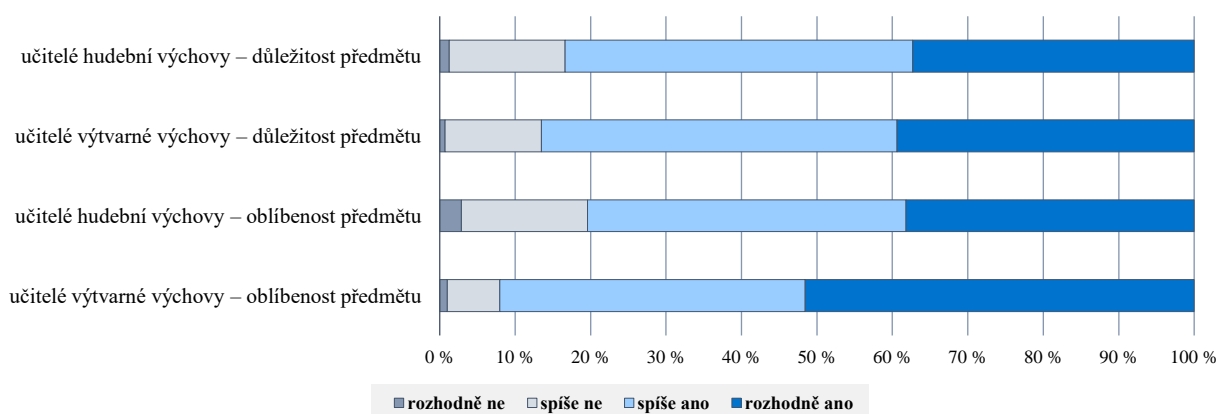
3.2 Pohled učitelů hudební a výtvarné výchovy

Podobná otázka jako ředitelům škol byla položena učitelům hudební a výtvarné výchovy – s tím rozdílem, že jejich úkolem bylo posoudit důležitost jimi vyučovaných předmětů. Graf č. 2 naznačuje, že učitelé hudební i výtvarné výchovy hodnotí důležitost jimi vyučovaného předmětu obdobně jako ředitelé škol, přičemž významnou otázkou je, zda případný nižší význam přikládáně těmto předmětům učitelem je dán jeho osobním přesvědčením, nebo reálným postavením výchov ve školách. Tato úvaha přitom zapadá do kontextu výběru podle názoru učitelů nejvýznamnější charakteristiky hudební a výtvarné výchovy, kdy:

³ Takovou aprobaci uvedlo 15 % odpovídajících ředitelů škol.

- pro téměř 70 % učitelů je nejvýznamnější charakteristikou hudební a výtvarné výchovy radost žáků ze zpěvu, respektive z vytvoření prostoru pro vlastní výtvarnou tvorbu, experimentování a objevování;
- dalších 14 % učitelů vnímá hudební a výtvarnou výchovu jako prostor pro relaxaci a možnost odpočinku po náročnějších předmětech;
- a jen 17 % učitelů považuje za nejvýznamnější charakteristiku hudební a výtvarné výchovy některá z tvrzení, která souvisejí s obsahovým zaměřením výuky (např. hudební teorie, hudební historie, čistý zpěv či rytmicko-instrumentální činnosti, respektive teorie výtvarné tvorby, dějiny umění či zvládnutí techniky vedoucí k požadovanému výsledku), tj. oblasti, na kterou typicky kladou důraz exaktní předměty.

GRAF 2 | Vybrané postoje učitelů hudební a výtvarné výchovy k jimi vyučovanému předmětu: (a) důležitost předmětu ve srovnání s jinými předměty; (b) vyučovaný předmět jako oblíbený předmět učitele (podíl odpovídajících učitelů)

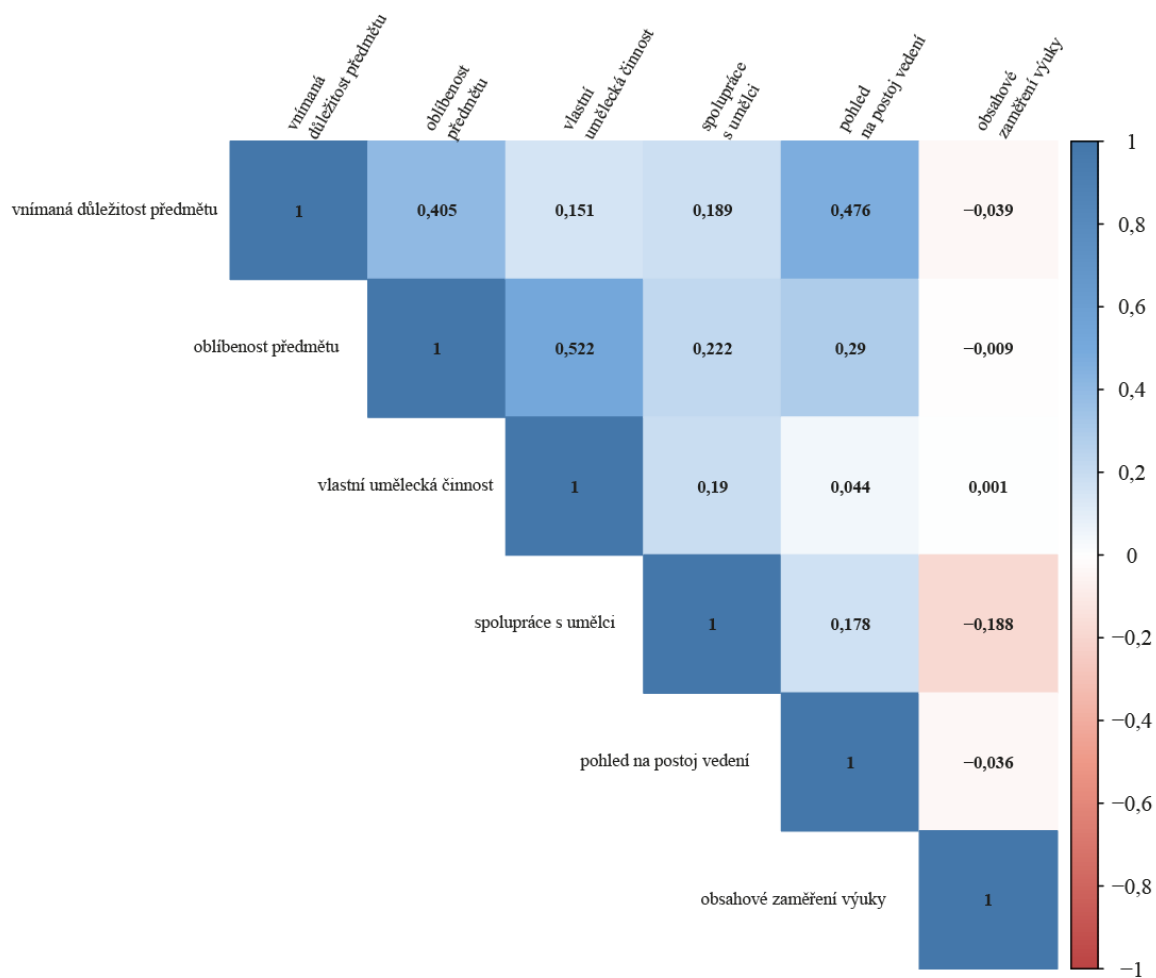
Postoj ředitelů škol a učitelů k významu hudební a výtvarné výchovy lze vnímat v kontextu specifik vzdělávací oblasti Umění a kultura, negativně je ale nutné hodnotit především tu skutečnost, že pro téměř desetinu učitelů výtvarné výchovy, a dokonce pětinu učitelů hudební výchovy není tento předmět oblíbený. Navíc jsou to právě učitelé deklarující neoblíbenost hudební či výtvarné výchovy, kteří častěji označují tyto předměty za předměty méně důležité ve srovnání s předměty jinými (viz graf č. 3). Kombinaci neoblíbenosti a nízkého přesvědčení těchto učitelů o významu hudební a výtvarné výchovy lze označit za rizikový faktor. Graf č. 3 umožňuje identifikovat také některé další silnější vztahy:

- učitelé, kteří považují hudební či výtvarnou výchovu za důležité předměty, vnímají spíše pozitivně také postoje vedení školy k těmto předmětům;⁴
- hudební či výtvarnou výchovu mají ve vyšší oblibě spíše ti učitelé, kteří se věnují vlastní umělecké činnosti;⁵
- nelze pozorovat vztah mezi učitelem vnímanou důležitostí a uváděnou oblíbeností hudební či výtvarné výchovy na jedné straně a pro něj nejdůležitější charakteristikou těchto předmětů, v grafu č. 3 ilustrovanou pro případ obsahového zaměření výuky.⁶

⁴ Názor vedení školy na důležitost hudební či výtvarné výchovy vnímají učitelé ještě o něco více skepticky než deklarovaný postoj svůj. Takto se téměř 30 % učitelů výtvarné výchovy a více než 30 % učitelů hudební výchovy domnívá, že vedení školy považuje předmět za méně důležitý, či dokonce nedůležitý.

⁵ Vlastní uměleckou činnost uvedlo necelých 40 % učitelů hudební i výtvarné výchovy.

⁶ Podobně však nelze existenci silnějšího vztahu pozorovat ani u odpovědí učitelů, kteří za nejdůležitější charakteristiku hudební či výtvarné výchovy považují: (a) radost žáků ze zpěvu, respektive vytvoření prostoru pro vlastní výtvarnou tvorbu, experimentování a objevování; a (b) prostor pro relaxaci a možnost odpočinku po náročnějších předmětech.

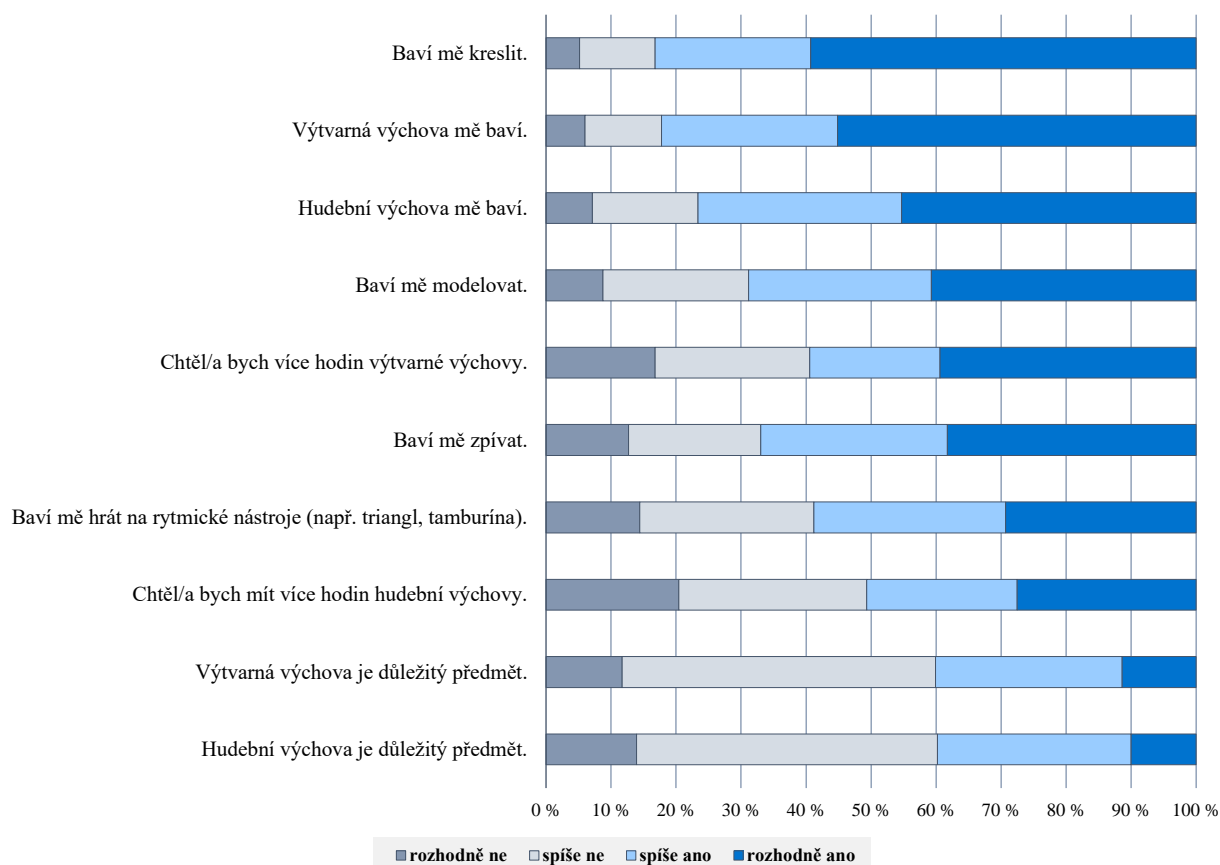
GRAF 3 | Vztah mezi postoji a vybranými praktikami učitelů hudební a výtvarné výchovy⁷ (hodnota korelačního koeficientu)

⁷ Pro vytvoření korelační matice viz WEI, T., SIMKO, V. (2017). *R package „corrplot“: visualization of correlation matrix*. Dostupné na: <cran.r-project.org>.

3.3 Pohled žáků

Pohled ředitelů škol a učitelů hudební a výtvarné výchovy na vzdělávací oblast Umění a kultura je vhodné doplnit také o pohled žáků. Graf č. 4 zachycuje míru souhlasu žáků s tvrzeními, které se vztahují k jejich vnímání hudební a výtvarné výchovy. Hlavní zjištění v tomto ohledu ukazují, že žáci přikládají vzdělávací oblasti Umění a kultura nižší důležitost, než je tomu v případě ředitelů škol a učitelů. Zároveň jsou však hudební a především výtvarná výchova předměty, které žáky baví, a velký podíl z nich by se nebránil rozšíření časové dotace věnované těmto předmětům.⁸

GRAF 4 | Postoj žáků k hudební a výtvarné výchově – míra souhlasu s daným tvrzením (podíl odpovídajících žáků)

Bližší hodnocení odpovědí žáků na otázky uvedené v grafu č. 4 ukazuje, že mezi jejich odpověďmi týkajícími se daného předmětu existuje úzký vztah. Určitě nepřekvapí, že žáka, kterého baví výtvarná výchova, také častěji baví kreslit i modelovat, častěji je pro něj výtvarná výchova důležitým předmětem a chtěl by více hodin výtvarné výchovy ve výuce, a že analogické tvrzení lze formulovat také pro hudební výchovu. Tato skutečnost pak umožňuje vytvořit dva faktory vypovídající o tom, jak žáci mají v oblibě hudební, respektive výtvarnou výchovu. Dotazování žáků se vedle toho zaměřilo na hodnocení klimatu jejich třídy, přičemž z jejich odpovědí je možné vytvořit další dva faktory:

- vztah žáka s učiteli (např. podpora od učitelů v případě potřeby, spravedlnost učitelů, zájem učitelů o žáka, vztahy mezi žákem a učiteli, řešení neshod s učiteli a další);
- vztah žáka se spolužáky (např. množství kamarádů, přátelské vztahy, obliba žáka mezi spolužáky, podpora ze strany spolužáků).

Tabulka č. 2 zachycuje hodnocení vztahů mezi čtyřmi uvedenými faktory. Ukazuje se, že žáci, kteří mají v oblibě výtvarnou výchovu, mají v oblibě také hudební výchovu. Vztah žákovy oblíbenosti hudební a výtvarné výchovy a jím vnímaným klimatem třídy je také pozitivní, ale ne příliš silný, což naznačuje, že hudební a výtvarná výchova mohou často být oblíbenými předměty také žáků, kteří se ve třídě, a především pak ve vztahu se spolužáky, necítí úplně nejlépe. V tomto ohledu je zajímavé zjištění, že ředitelé škol vidí největší přínosy (metod) vzdělávací oblasti Umění

⁸ Nejvyšší podíl žáků by se ve škole chtěl více věnovat výtvarným aktivitám, dále hudbě/zpěvu a tanci, nejnižší podíl žáků pak divadlu.

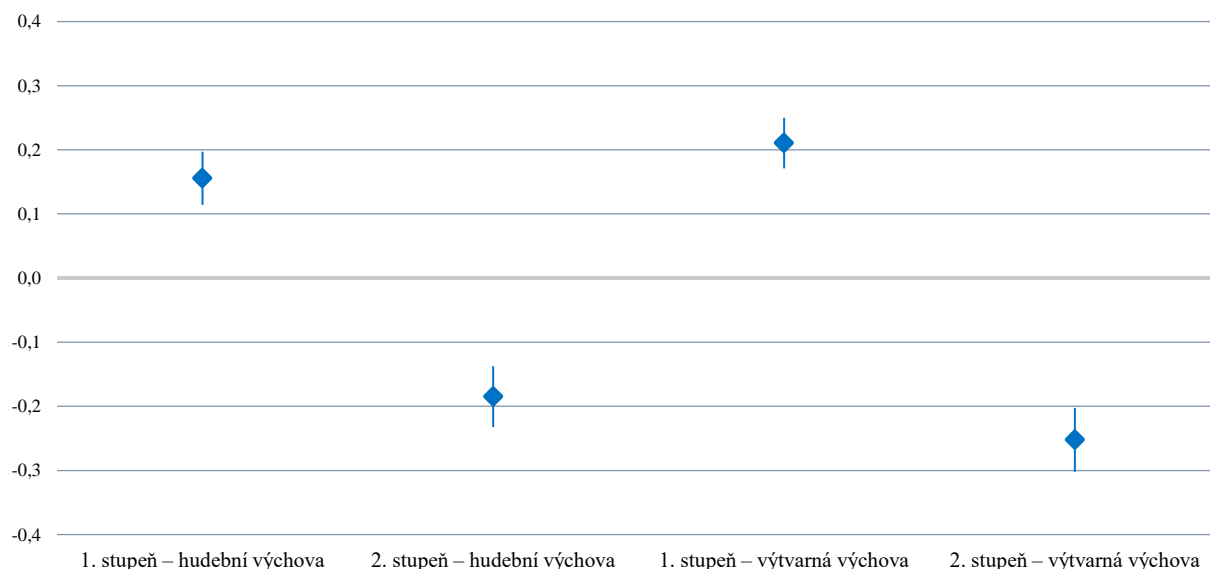
a kultura v jiných předmětech právě ve vytvoření prostoru pro zažití úspěchu i méně úspěšným žákům (blíže viz podkapitola 5.4 a graf č. 13).

TABULKA 2 | Postoj žáka k hudební výchově a výtvarné výchově a jím vnímané vztahy k učitelům a spolužákům (korelační koeficient)

	Obliba hudební výchovy	Obliba výtvarné výchovy	Vztah žáků k učitelům	Vztah žáků ke spolužákům
Obliba hudební výchovy	1,00	0,59	0,36	0,24
Obliba výtvarné výchovy	0,59	1,00	0,33	0,20

Graf č. 5 upozorňuje na závažné zjištění, kterým je horšící se postoj žáků k předmětům hudební a (ještě o něco více) výtvarná výchova při jejich přechodu z prvního na druhý stupeň základní školy, což je jev opakovaně pozorovaný také v dalších předmětech a rovněž uváděný učiteli hudební a výtvarné výchovy zapojenými do tohoto šetření (blíže viz kapitola 5.5). V rámci šetření byli dotazováni žáci 5. a 7. ročníku základní školy, tj. žáci poměrně blízkých ročníků, což dává uvedenému zjištění ještě větší váhu.

GRAF 5 | Průměrná hodnota skóre faktorů obliby hudební výchovy a obliby výtvarné výchovy vzhledem ke stupni studia (99% interval spolehlivosti)

A decorative horizontal bar consisting of a long grey rectangle on the left, a large white outline of the number '4' in the center, and a shorter grey rectangle on the right.

4

Podmínky vzdělávání – vzdělávací oblast Umění a kultura

4 PODMÍNKY VZDĚLÁVÁNÍ – VZDĚLÁVACÍ OBLAST UMĚNÍ A KULTURA

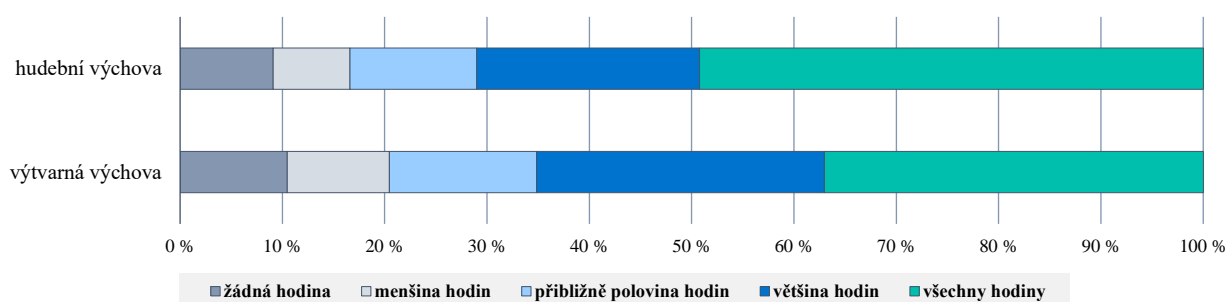
Kvalita vzdělávání je přirozeně ovlivňována podmínkami výuky. Tato kapitola se proto zaměřuje na hodnocení personálních a materiálních podmínek vzdělávání v tématech vzdělávací oblasti Umění a kultura.

4.1 Personální podmínky

Kvalita vzdělávání napříč předměty je přirozeně ovlivňována osobou učitele, kdy šetření ČŠI opakovaně ukazují na jasnou vazbu mezi aprobovaností výuky a kvalitou výuky hodnocenou řadou různých ukazatelů. Zajištění aprobované výuky je však často problematické⁹, což v případě hudební a výtvarné výchovy potvrzují také odpovědi ředitelů škol (viz graf č. 6), přičemž existuje i vztah mezi aprobovaností výuky obou předmětů (školy s vyšší aprobovaností hudební výchovy mají také vyšší aprobovanost výuky výtvarné výchovy).

Podobná zjištění poskytuje hodnocení aprobovanosti výuky v hodinách hudební a výtvarné výchovy, které byly navštíveny během prezenční inspekční činnosti, kdy přibližně třetina z nich byla zajišťována neaprobovaným učitelem. Posouzení průběhu výuky v hodinách hudební a výtvarné výchovy na 2. stupni základní školy pak opětovně potvrzuje důležitost aprobovanosti učitele, kdy hodiny vedené aprobovaným učitelem hudební výchovy se vyznačovaly lepší organizací a plynulostí, příjemnější atmosférou a vyšší kvalitou poskytovaného hodnocení a zpětné vazby, hodiny vedené neaprobovaným učitelem výtvarné výchovy pak především lepší organizací a plynulostí hodiny. Zejména pro neaprobovaného učitele hudební výchovy je obtížné vhodné nastavení průběhu výuky tohoto předmětu.

GRAF 6 | Podíl hodin hudební a výtvarné výchovy vyučovaných učiteli s odpovídající aprobací (podíl odpovídajících ředitelů škol)

Jen výjimečně je alespoň část hudební i výtvarné výchovy na školách (4 %, resp. 8 % škol) zajišťována externími vyučujícími, spolupráce s umělci či kulturně-uměleckými organizacemi však probíhá na úrovni učitelů hudební i výtvarné výchovy, v případě desetin učitelů pak na pravidelné bázi. Obecně hodnotí učitelé hudební a výtvarné výchovy spolupráci s umělci či kulturně-uměleckými organizacemi jako přínosnou, což v souladu se stále silněji akcentovaným zájmem o posilování prakticky orientované výuky utváří významné příležitosti pro podporu vzdělávací oblasti Umění a kultura. Lze také zaznamenat existenci spíše pozitivního slabšího vztahu mezi učitelovou oblíbeností hudební či výtvarné výchovy na jedné straně a četností a spokojeností se spoluprací s umělci či kulturně-uměleckými organizacemi na straně druhé, přičemž pro utváření přínosné spolupráce se jeví jako relevantní také delší doba praxe učitele hudební či výtvarné výchovy. V tomto kontextu lze vnímat také přínosnost vzájemné podpory učitelů s kratší a delší délkou pedagogické praxe.

Z hlediska snahy o neustálé zkvalitňování výuky je významným faktorem ochota učitelů rozšiřovat a prohlubovat své dovednosti například formou dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Necelé tři čtvrtiny učitelů jak výtvarné výchovy (71 %), tak hudební výchovy (74 %) jsou v tomto ohledu spokojeny s možnostmi dalšího vzdělávání se v oboru. Zbylá část učitelů jako nejčastější důvod své nespokojenosti označila nedostatečnou nabídku vzdělávacích kurzů. Důvody, jako jsou nedostatečná kvalita vzdělávacích kurzů či nedostatečná podpora vedení, byly učiteli zmiňovány jen okrajově.

⁹ MARŠÍKOVÁ, M., JELEN, V. (2019). *Hlavní výstupy z Mimořádného šetření ke stavu zajištění výuky učitelů v MŠ, ZŠ, SŠ a VOŠ*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

4.2 Materiální podmínky

Vedle personálních podmínek jsou pro kvalitu realizace hudební a výtvarné výchovy důležité také podmínky materiální. Ve vztahu k naplňování ŠVP je tato oblast hodnocena převážně pozitivně, když pouze desetina škol nedisponuje potřebným vybavením pro výuku ve vzdělávací oblasti Umění a kultura v souladu se ŠVP.¹⁰ Školy by v tomto ohledu především přivítaly lepší vybavenost malířskými stojany, hudebními nástroji a technikou podporující realizaci hudební a výtvarné výchovy (např. software pro výtvarnou a audiovizuální činnost, nahrávací zařízení pro záznam zvuku). Uváděn byl také zájem o specializovanou učebnu hudební či výtvarné výchovy, která přitom není k dispozici na vyšším podílu škol (cca 30 % škol nevedlo, že má k dispozici specializovanou učebnu či jiný vhodně vybavený prostor pro hudební či výtvarnou výchovu).

¹⁰ To neznamená automaticky neplnění ŠVP; vyjadřuje to pouze skutečnost, že škola by povinných výstupů podle ŠVP dosahovala snáze, pokud by disponovala dalším vhodným vybavením.

5

Formy podpory rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura

5 FORMY PODPORY ROZVOJE ŽÁKŮ VE VZDĚLÁVACÍ OBLASTI UMĚNÍ A KULTURA

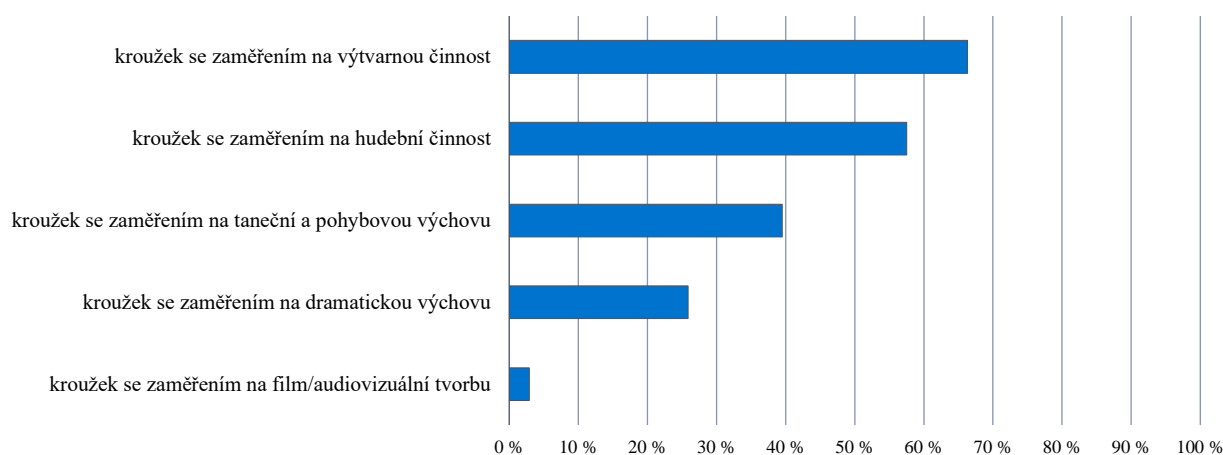
Podpora rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura může nabývat různých forem. Jejich hodnocení je předmětem zájmu této kapitoly.

5.1 Povinné a nepovinné/volitelné předměty, kroužky na školách

Hlavní formou školní podpory rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura je bezpochyby vlastní výuka v podobě povinných či nepovinných/volitelných předmětů. V tomto ohledu se ukazuje, že téměř všechny školy vyučují dva základní předměty, tj. hudební a výtvarnou výchovu, ve všech svých ročnících (praxe nezařazovat hudební, resp. výtvarnou výchovu do všech ročníků byla zaznamenána jen u 7 %, resp. 4 % škol; v takovém případě byla hudební, resp. výtvarná výchova vynechána v nejvyšších ročnících prvního či druhého stupně základní školy). V případě výtvarné výchovy je často využívána možnost blokové výuky ve dvou spojených hodinách, která poskytuje řadu výhod daných možností delší kontinuální práce na zadaném úkolu a snižuje čas potřebný k přípravě – plných 82 % neúplných škol pouze s 1. stupněm a 68 % plně organizovaných škol využívalo tuto formu výuky výtvarné výchovy, přičemž dalších 21 % plně organizovaných škol vyučovalo výtvarnou výchovu ve dvouhodinovém bloku alespoň na 2. stupni a necelá 4 % plně organizovaných škol pak na 1. stupni.

Zařazení dalších povinných či nepovinných/volitelných předmětů s přímým vztahem ke vzdělávací oblasti Umění a kultura není příliš obvyklé, s určitou výjimkou v případě předmětu dramatická výchova, který byl zaznamenán na desetina škol, ať již ve formě povinného, nebo ve formě nepovinného/volitelného předmětu. Realizace filmové/audiovizuální výchovy či taneční a pohybové výchovy formou povinného či nepovinného/volitelného předmětu byla zcela ojedinělá. Podle očekávání platí, že výuka dalších povinných či nepovinných/volitelných předmětů se vztahem ke vzdělávací oblasti Umění a kultura je častější v případě škol s profilací v této oblasti.

GRAF 7 | Školy nabízející volnočasový kroužek s daným zaměřením (podíl odpovídajících ředitelů škol)

Vedle povinného či nepovinného/volitelného předmětu mohou školy podporovat rozvoj žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura také prostřednictvím nabídky kroužků. I v tomto případě nabízí nejvyšší podíl škol kroužky se zaměřením na výtvarnou a hudební činnost. Prostřednictvím kroužku je však častěji podporován rozvoj žáků také v dalších oborech relevantních pro vzdělávací oblast Umění a kultura, především pak v oborech taneční a pohybové výchovy a dramatické výchovy (viz graf č. 7). Školy, které hudební, výtvarné či jiné kulturně-umělecké kroužky interně nenabízejí (přibližně desetina škol), tak často činí ve spolupráci s volnočasovými a jinými organizacemi v území (např. domy dětí a mládeže, případně základní umělecké školy), a to tak, aby se jejich činnost nepřekrývala. Významnou roli v tomto ohledu plní také školní družiny.

Nabídka kroužků s relevancí pro vzdělávací oblast Umění a kultura se vyznačuje některými dalšími charakteristikami:

- Z hlediska možnosti zapojení žáků je nepochybně pozitivní, že hudební a výtvarné kroužky na školách jsou otevřené, a tedy dostupné všem žákům, kteří o ně projeví zájem. Výběrové kroužky jen pro žáky s hudebním či výtvarným nadáním byly zaznamenány pouze ve 2 % škol, v této oblasti je pro žáky přirozeně relevantní spolupráce se základními uměleckými školami.

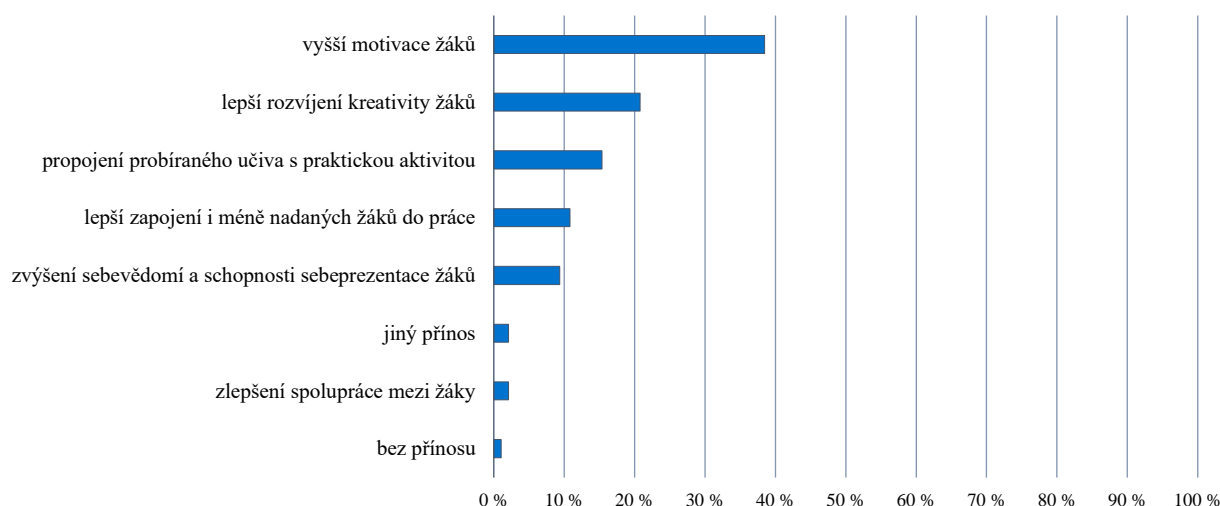
- Přístup škol k zpoplatnění hudebních a výtvarných kroužků je různý, když 40 % z nich nabízí zdarma výtvarný kroužek a 52 % škol pak kroužek hudební, v ostatních případech je účast žáků v kroužku zpoplatněna. Zpoplatnění kroužku může být překážkou účasti především pro žáky z finančně slabšího rodinného zázemí.
- Pokud škola žákům hudební, výtvarný či jiný kulturně-umělecký kroužek nenabízí, pak je to z různých důvodů, mezi které patří především preference jiného zaměření kroužků nebo nedostatečné kapacity učitelů a nezáměr žáků.¹¹
- Pozitivně je potřeba vnímat tu skutečnost, že ve většině případů bylo zřízení hudebního, výtvarného a také tanečního a pohybového kroužku vyvoláno zájmem samotných žáků. Dalším častým podnětem pro zavedení takto zaměřených kroužků byl návrh konkrétního učitele¹², který byl nejčastějším motivem k zavedení dramatického kroužku a také filmového/audiovizuálního kroužku.

Tematická orientace uměleckých kroužků na školách je významně širší a vedle tradičních oblastí (např. keramika a ruční práce jako vyšívání, práce s korálky, vystřihování apod.) zahrnuje také oblasti moderní (např. grafika, digitální fotografie). Ukazuje se přitom, že pokud školy nabízejí kulturně a umělecky zaměřené kroužky, pak se typicky jedná o kroužky ve více tematických oblastech a zároveň jsou na těchto školách činné kulturně-umělecké útvary (např. pěvecký sbor, hudební skupina či jiné).

5.2 Spolupráce škol s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi

Další významné formy podpory rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura vycházejí ze spolupráce škol s umělci (např. spisovatelé, sochaři, hudebníci, výtvarníci), kulturně-uměleckými organizacemi (např. muzea, divadla, kina, galerie a další) a pak také mezi základními školami navzájem, primárně ve vazbě na základní umělecké školy.¹³ Taková spolupráce byla zaznamenána na třech čtvrtinách škol – plná čtvrtina škol tedy nevyužívá potenciální přínosy, které z takové spolupráce plynou. Zároveň téměř desetina škol spolupracuje s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi jen jednorázově a další třetina pak pouze příležitostně. Nepříznivé hodnocení chybějící spolupráce školy s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi je přitom dáno tím, zda tato spolupráce je obecně považována za přínosnou. Za pozornost přitom stojí různorodost nejvýznamnějších pozorovatelných přínosů spolupráce školy s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi (viz graf č. 8). Ty jsou spojeny jak s oblastí postojovou (motivace žáků), tak s oblastí výsledkovou (kreativita žáků), přičemž důležitá je také vazba na podněcování zájmu žáků, kteří jsou pro umělecké obory méně nadáni.

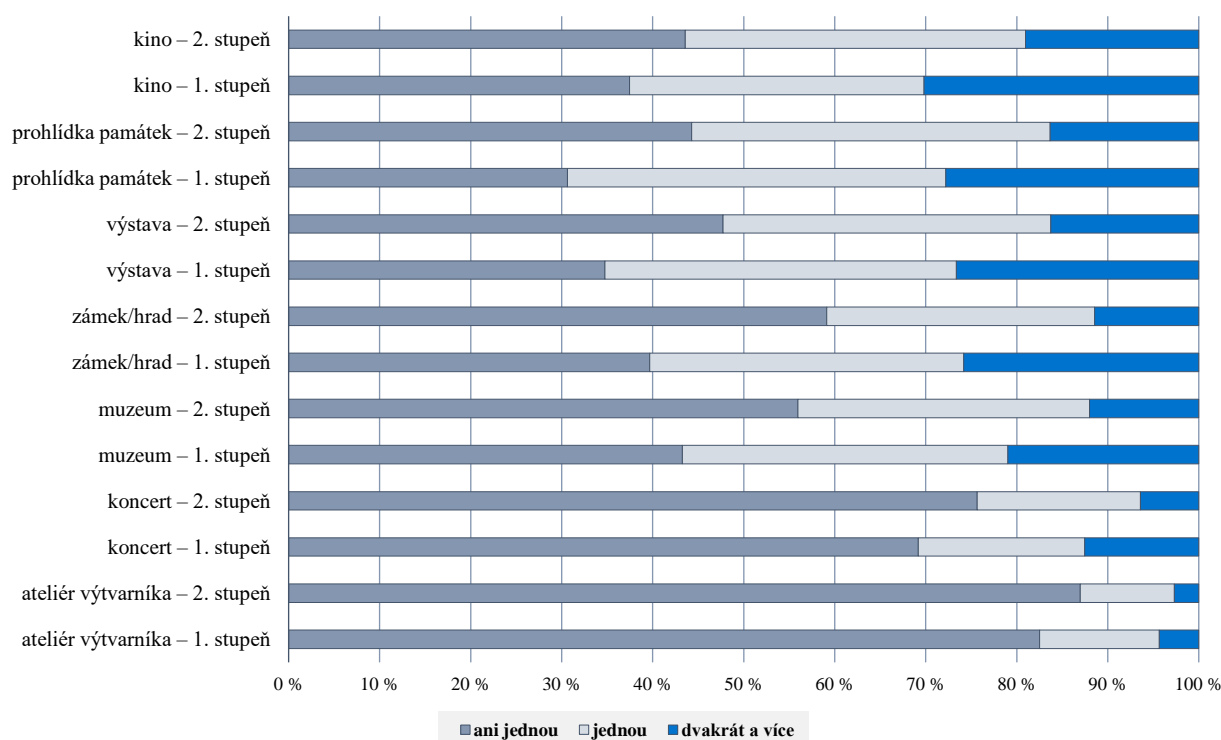
GRAF 8 | Nejvýznamnější pozorovatelný přínos spolupráce školy s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi (podíl odpovídajících ředitelů škol)

¹¹ Preference jiného zaměření kroužků byla jako hlavní důvod nezavedení hudebního či výtvarného kroužku zaznamenána na přibližně desetině škol.

¹² V případě podnětu daného zájmem žáků se jedná o 54 % škol s výtvarným kroužkem a 51 % škol s hudebním kroužkem. Návrh konkrétního učitele pak byl hlavním podnětem v případě 37 % škol s výtvarným kroužkem a 38 % škol s hudebním kroužkem.

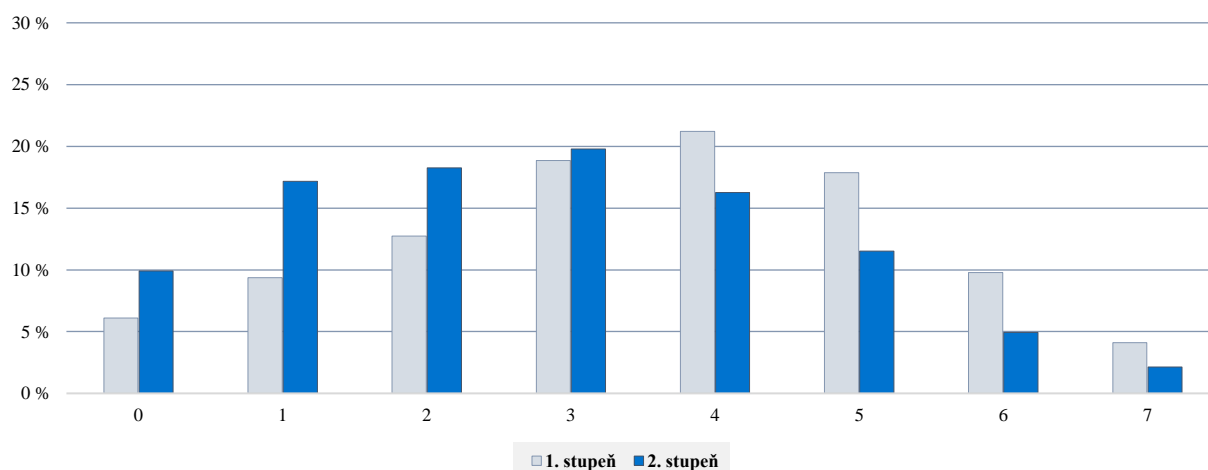
¹³ Spolupráce může probíhat v různé podobě. Na některých školách umělci například připravují interaktivní výukové lekce, tvořivé workshopy či besedy.

GRAF 9 | Počet účastí žáků na daném typu školní akce za uplynulý rok (podíl odpovídajících žáků, 1. a 2. stupeň)

Důležitým typem interakcí škol s kulturně-uměleckými organizacemi je účast žáků na kulturně zaměřených školních akcích (např. výlety za památkami, návštěvy kin apod.), které pomáhají budovat u žáků pozitivní vztah k umění.¹⁴ Graf č. 9 naznačuje, že žáci se v rámci těchto akcí setkávají s různými typy kulturně-uměleckých aktivit, přičemž nejčastěji se jedná o návštěvu kina, prohlídku památek a návštěvu výstav. Méně často jsou školní akce žáků zaměřeny na návštěvu koncertu či ateliéru výtvarníka, i když především druhá z uváděných možností může být přínosná v kontextu přímého kontaktu žáků s praktickou činností umělce. O něco častěji se kulturně zaměřených školních akcí účastní žáci 1. stupně než žáci 2. stupně základní školy.

Výrazné rozdíly existují také v tom, jak často se žáci účastní různých kulturně zaměřených školních akcí (viz graf č. 10). Takto necelá desetina žáků základních škol nenavštívila v uplynulém roce žádnou takovou akci, na druhé straně existují školy, které jsou v této oblasti velmi aktivní. Zároveň se ukazuje ještě jeden poznatek, kdy žáci, kteří se školou častěji chodí do muzea, častěji navštěvují také výstavy, zámky/hrady a další památky, naopak vztah k návštěvě kin je v tomto ohledu výrazně slabší. Tato skutečnost naznačuje existenci určitého typického chování škol a tříd, které je spojeno s častějšími návštěvami uvedeného typu kulturně-uměleckých akcí. Za pozornost přitom stojí, že nelze pozorovat existenci vztahu častější účasti žáků na akcích spojených s návštěvou muzeí, výstav, zámků/hradů a dalších památek a jejich oblíbenosti hudby či výtvarné výchovy.

¹⁴ Souhlas s tímto tvrzením vyjádřilo 97 % ředitelů škol.

GRAF 10 | Počet kulturně zaměřených školních akcí navštěvovaných žáky za školní rok (podíl odpovídajících žáků, 1. a 2. stupeň)

Zjištění týkající se rozdílů, jak často žáci navštěvují kulturně zaměřené školní akce, nastolují přirozenou otázku, s jakými překážkami se školy nejčastěji v této oblasti setkávají. Zaznamenat lze především tři významné druhy překážek v podobě:

- časové náročnosti realizace kulturně zaměřených školních akcí,
- finanční náročnosti účasti žáků na kulturně zaměřených školních akcích,
- absence cílových destinací ve vhodné vzdálenosti od školy.

Tento poznatek přitom dobře vysvětluje zjištění, že přibližně pětina ředitelů škol, stejně jako učitelů hudební a výtvarné výchovy, nepovažuje stávající nabídku kulturně-uměleckých organizací školám za dostatečnou, naopak vyšší spokojenost panuje s kvalitou nabídky.

Pro rozvoj žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura je důležité také didaktické uchopení účasti žáků na kulturně zaměřených školních akcích. Praxe učitelů hudební a výtvarné výchovy je v tomto směru různá:

- Necelá polovina učitelů klade důraz na aktivní účast žáků na kulturně zaměřených školních akcích, kdy jsou žáci přímo zapojeni do „děje akce“, více než polovina učitelů naopak uvedla převažující pasivní účast žáků. Rozdíl mezi učiteli hudební a výtvarné výchovy není v odpovědích patrný.
- Tři čtvrtiny učitelů realizují před kulturně zaměřenými školními akcemi motivační přípravu žáků, naopak pro čtvrtinu učitelů není taková praxe běžná. I zde je situace v hudební a výtvarné výchově rovnocenná.
- Tři čtvrtiny učitelů provádí po proběhlé kulturně zaměřené školní akci reflexi kulturního zážitku žáků formou diskuse, více než polovina učitelů pak reflexi provádí formou výtvarné práce. Druhá z uvedených forem reflexe je přirozeně častější v případě učitelů výtvarné výchovy.

Hodnocení rovněž ukazuje, že uvedené didaktické aspekty účasti žáků na kulturně zaměřených akcích nemají jednoznačnou tendenci vyskytovat či nevyskytovat se současně, učitelé tak poměrně často uplatňují jen některé z uvedených prvků, zatímco jiné opomíjí. Existuje tedy značný potenciál pro kvalitnější celkové didaktické uchopení kulturně zaměřených akcí, od motivační přípravy přes aktivní účast žáků až po reflexi kulturního zážitku.

5.3 Další formy podpory kulturně-uměleckého rozvoje žáků

Podpora rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura je možná také dalšími formami. Graf č. 11 ukazuje počty škol, na nichž působí nějaký konkrétní útvar podporující kulturně-umělecký rozvoj žáků. Nejčastěji se v tomto směru jedná o školní časopis, na jehož vydávání se žáci přímo podílejí, a pěvecký sbor; přítomnost dalších útvarů na školách je již méně častá. Poměrně nepříznivým faktem je, že žádný z uvedených útvarů nebyl zaznamenán přibližně na třetině škol. Častější je výskyt kulturně-uměleckých útvarů na školách, které současně nabízejí i takto zaměřené kroužky.

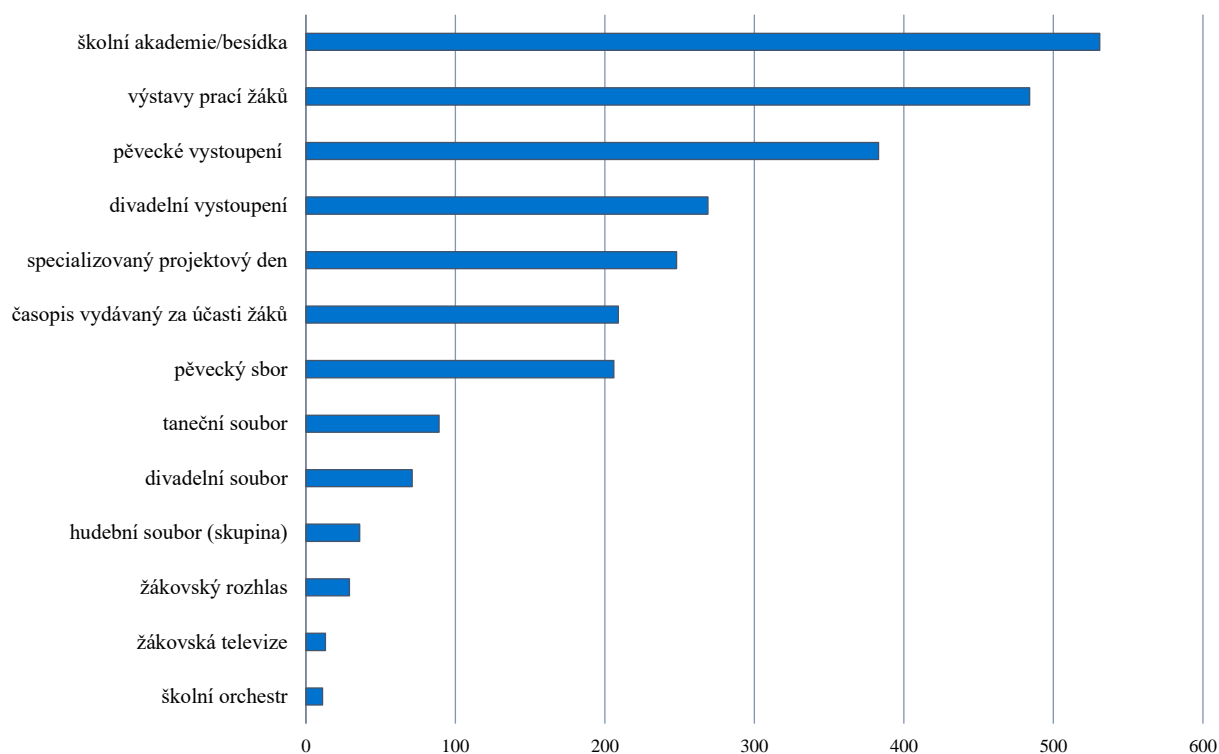
Positivní je, že běžnou praxí škol je realizace společných mezitřídních aktivit v nejrůznějších podobách, které zahrnují školní akademie/besídky (83 % škol), výstavy prací žáků (75 % škol), pěvecká vystoupení (60 % škol) či divadelní vystoupení (42 % škol), další aktivity pak zahrnují také taneční vystoupení a organizaci školního plesu, tvůrčí činnosti (dílny) a jiné. Necelé dvě pětiny škol realizují mezitřídní kulturně-umělecké aktivity na projektové bázi

(např. projektový den s kulturou). Pozitivní v tomto ohledu je, že pouze jedna škola ze sta žádné aktivity tohoto druhu nerealizuje. Mezi další charakteristiky společných mezitřídních kulturně-uměleckých aktivit patří:

- účast vysokého podílu žáků škol na takto koncipovaných aktivitách, především pak ale na školních akademích/besídkách a projektových dnech, přičemž však tato jistě žádoucí praxe není vlastní všem školám¹⁵ a v případě nižší účasti je důležitá role učitele při výběru žáků, kteří se budou dané aktivity účastnit;
- převažující realizace takto koncipovaných aktivit jak v prostorách školy, tak mimo ně (85 % škol), přičemž v případě třetiny škol převažuje realizace těchto aktivit mimo prostory školy.

Z hlediska utváření občanské společnosti je velmi pozitivní, že řada společných mezitřídních kulturně-uměleckých aktivit má komunitní a mezigenerační charakter (např. komunitní vystoupení žáků při slavnostních událostech¹⁶, vystoupení žáků v klubech seniorů, kulturně-umělecké aktivity zaměřené na podporu osob ohrožených sociálním vyloučením apod.), a podporuje tak sociální a územní soudržnost v lokalitě školy. Důležitým aspektem problematiky je také účast žáků škol na vystoupeních soutěžního charakteru, a to v kontextu osobního rozvoje žáků s uměleckým nadáním.

GRAF 11 | Počet škol využívajících danou formu podpory rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura (počet souhlasně odpovídajících ředitelů škol; N = 643)

5.4 Specifika průběhu hudební a výtvarné výchovy

Hodnocení toho, jak žáci vnímají hudební a výtvarnou výchovu, ukázalo jednak na oblíbenost těchto dvou předmětů a jednak na horšící se postoje žáků při přechodu z prvního na druhý stupeň základní školy. V tomto kontextu stojí za pozornost dvě otázky:

- „Odlíší se základní charakteristiky hodin hudební a výtvarné výchovy od hodin výuky jiných předmětů?“
- „Dochází ke změně charakteristik hodin hudební a výtvarné výchovy na 1. a 2. stupni základní školy?“

Při hledání odpovědí na uvedené otázky byly využity informace z hospitací, které byly pořízeny v rámci prezenční inspekční činnosti jednak v hodinách hudební a výtvarné výchovy a jednak v hodinách jiných předmětů, a to ve třech

¹⁵ Dvě třetiny ředitelů škol uvedly, že se společných mezitřídních kulturně-uměleckých aktivit účastní více než dvě třetiny žáků, čtvrtina ředitelů škol uvedla účast třetiny až dvou třetin žáků a desetina ředitelů škol pak účast méně než třetiny žáků.

¹⁶ Například rozsvěcování vánočního stroměčku.

školních letech 2017/2018, 2018/2019 a 2019/2020. Datová struktura těchto informací byla následně zjednodušena a pro další analýzu byly využity tři syntetické ukazatele charakterizující:

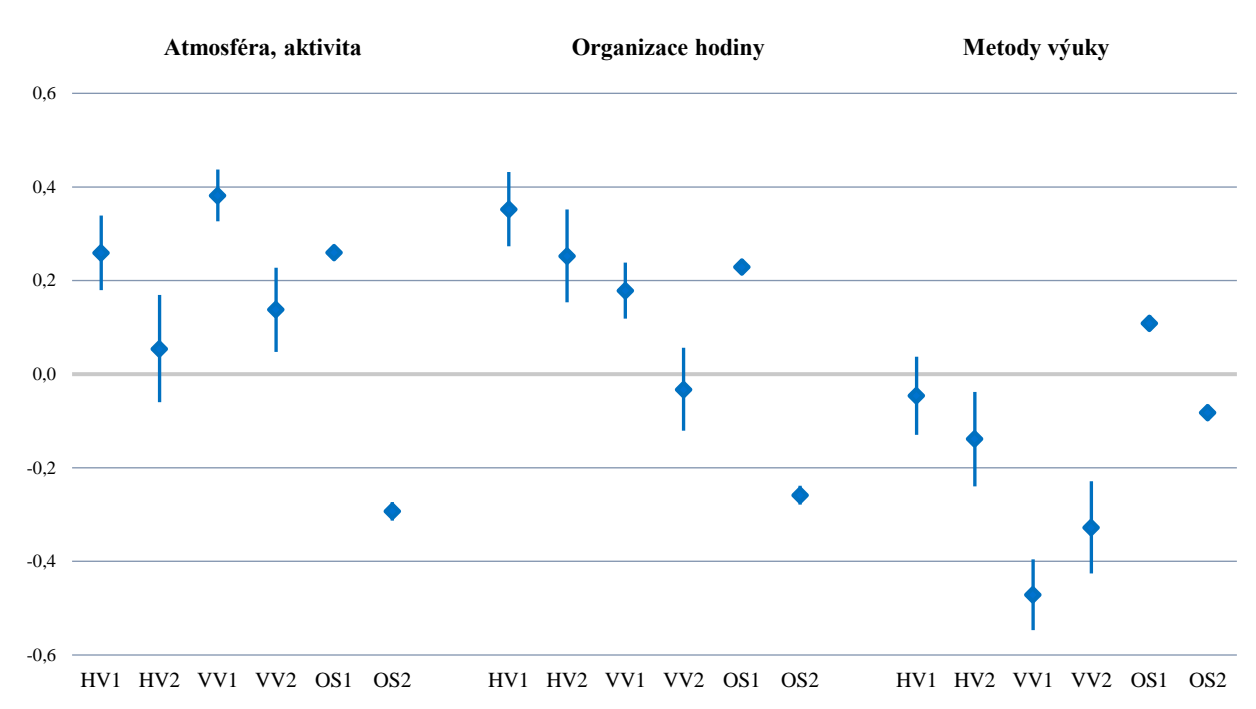
- atmosféru výuky a aktivitu žáků;
- organizaci a spád hodiny;
- používané metody ve výuce.

Bližší vysvětlení podstaty tří ukazatelů poskytuje tabulka č. 3. Vedle toho byl hodnocen čtvrtý ukazatel charakterizující rozvoj kreativity žáků ve výuce.

TABULKA 3 | Přehled hodnocených syntetických ukazatelů a jejich charakteristika

Ukazatel	Charakteristika ukazatele
Atmosféra výuky a aktivita žáků	Vysoké hodnoty ukazatele jsou dány: (a) vyšší mírou zájmu žáků o svou práci; (b) příjemnou atmosférou výuky; (c) úspěchem i slabších žáků; (d) nižší mírou pasivity žáků, kteří se dostávají téměř všichni ke slovu; a (e) roli učitele jako tvůrce podmínek pro aktivitu žáků, včetně diferenciací vzdělávacích cílů.
Organizace hodiny	Vysoké hodnoty ukazatele jsou dány: (a) vyvarováním se jednotvárného průběhu hodiny; (b) účelným střídáním metod výuky; (c) dobrou organizovaností hodiny, která má spád; a (d) účelným využitím didaktické techniky učitelem.
Metody výuky	Vysoké hodnoty ukazatele jsou spojeny s průběhem výuky charakteristickým: (a) vyšší mírou spolupráce žáků v hodině a využitím skupinové výuky a práce ve dvojicích; a (b) nižší mírou využití frontální výuky.

GRAF 12 | Charakteristiky průběhu hodin hudební a výtvarné výchovy ve srovnání s dalšími předměty (průměrné skóre, 95% interval spolehlivosti)

Pozn.: HV – hudební výchova; VV – výtvarná výchova; OS – ostatní předměty; 1 – 1. stupeň; 2 – 2. stupeň.

Hlavní výstupy hodnocení sledovaných ukazatelů vykreslují následující podobu zjištění vztahujících se ke dvěma výše formulovaným otázkám:

- Rozdíly v charakteristikách hodin hudební a výtvarné výchovy a hodin jiných předmětů jsou menší na 1. stupni základní školy (viz graf č. 12). Výjimkou je v tomto ohledu nižší metodická rozmanitost hodin výtvarné výchovy, což je však logicky dáno kontextem samostatné výtvarné práce žáka. Tato skutečnost se nijak neprojevuje v atmosféře hodiny a aktivitě žáků, které jsou naopak hodnoceny nejlépe ze všech předmětů.
- Přechod žáků z 1. na 2. stupeň základní školy je spojený s horšícími se charakteristikami všech hodnocených situací s jedinou výjimkou, kterou jsou právě hodiny výtvarné výchovy, kdy zřejmě v pozdějším věku jsou žáci schopni lépe uchopit aspekt spolupráce při výtvarné tvorbě (viz graf č. 12). Pro vzdělávací oblast Umění a kultura je však zásadní, že úroveň zhoršení atmosféry výuky a aktivity žáků, stejně jako organizace hodin, je výrazně nižší v případě hudební i výtvarné výchovy než v případě jiných předmětů. Tato skutečnost

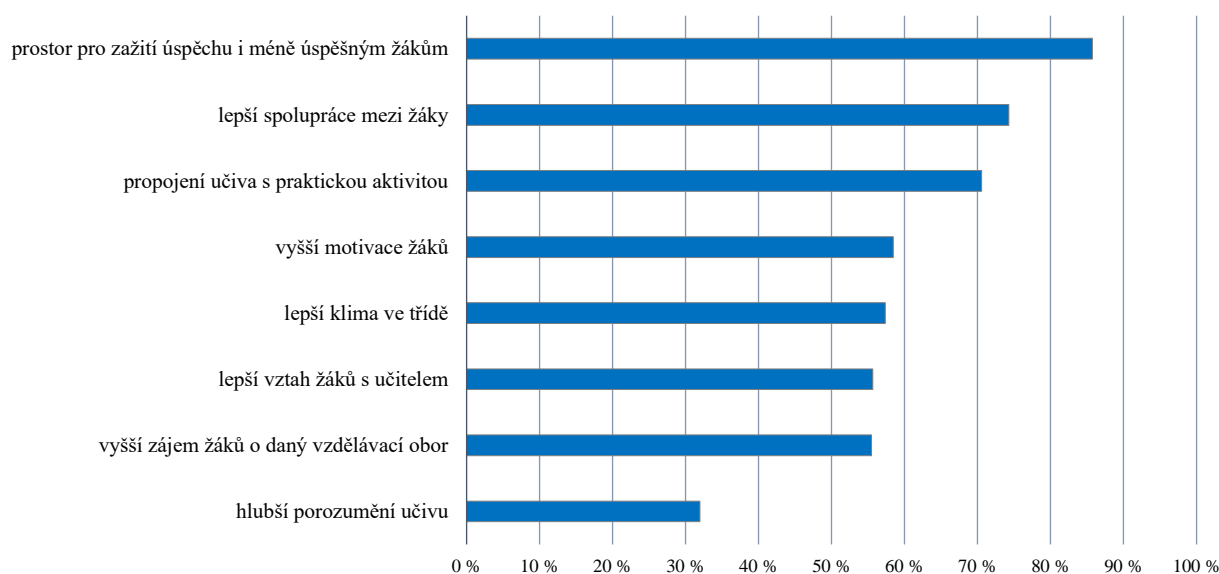
navozuje otázku, zda by mohl být „recept“ vzdělávací oblasti Umění a kultura funkční také pro jiné vzdělávací oblasti.

- V hodinách hudební a výtvarné výchovy bylo rozvíjení kreativity žáků podle očekávání zaznamenáno výrazně častěji než v hodinách jiných předmětů.

Do mozaiky dosavadních zjištění přidává další důležitý střípek také hodnocení odpovědí ředitelů škol na otázku, v čem spatřují přínosy využívání metod z oblasti Umění a kultura v jiných předmětech. Primárně platí, že jen jediný ředitel školy uvedl, že žádný takový přínos nespaturuje, odpovědi ostatních ředitelů pak zachycuje graf č. 13.

Řediteli škol vnímané přínosy metod vzdělávací oblasti Umění a kultura pro výuku v jiných předmětech jsou různorodé, často jsou přitom uváděny vyšší motivace žáků a utváření prostoru k úspěchu i pro méně úspěšné žáky. Právě v tomto bodě může spočívat vysvětlení odlišností zachycených v grafu č. 12. Za pozornost také stojí častá souhlasná odpověď ředitelů škol o přínosnosti metod z oblasti Umění a kultura pro rozvoj spolupráce žáků. Ta může spočívat především v přínosnosti metod dramatické výchovy (např. využití divadelních rolí jako formy výuky), neboť metody hlavních předmětů vzdělávací oblasti Umění a kultura, a především pak výtvarné výchovy, zjevně nejsou pro tento účel ty nejhodnější (srovnej s grafem č. 12). Pozitivní je také vyjádření téměř všech ředitelů škol, že učitelé hudební a výtvarné výchovy spolupracují s učiteli dalších vzdělávacích oborů, přičemž na čtyřech pětinach škol probíhá taková spolupráce z vlastní vůle učitelů, aniž by ředitel školy tuto praxi důsledně vyžadoval. Podobně pak učitelé hudební a výtvarné výchovy deklarují svůj pozitivní postoj ke spolupráci s učiteli dalších předmětů.

GRAF 13 | Přínosy využití metod z oblasti Umění a kultura v jiných předmětech (podíl odpovídajících ředitelů)

V kontextu úvahy o možnosti méně úspěšných žáků zažít úspěch jako o jednom z hlavních přínosů vzdělávací oblasti Umění a kultura je rovněž zajímavé hodnocení praxe učitelů výtvarné výchovy při výběru žákovské tvorby k výzdobě školy, kdy jen 8 % z nich výlučně vybírá za tímto účelem práce nejlepších žáků a naopak téměř polovina učitelů takový postup nesleduje vůbec. Pozitivně lze hodnotit také důvěru učitelů výtvarné výchovy v to, že žáci jsou schopni zvládat výtvarné techniky jak plošného, tak prostorového vyjadřování.

5.5 Překážky realizace hudební a výtvarné výchovy

Poslední podkapitola se věnuje překážkám realizace hudební a výtvarné výchovy pohledem učitelů těchto předmětů. Primárně platí, že téměř všichni učitelé hudební a výtvarné výchovy jsou celkově s výukou svého předmětu spokojeni. Zároveň však téměř dvě třetiny učitelů vnímají možnosti hudební i výtvarnou výchovu dále vylepšovat a obohacovat. Právě v tomto kontextu je zajímavé posoudit, co učitelé hudební a výtvarné výchovy považují za nejčastější překážky při výuce a jejím plánování, přičemž podobně, jako tomu je v případě ředitelů škol, se překážky týkají tří hlavních oblastí:

- neexistence vhodných cílových kulturně-uměleckých destinací v okolí školy;
- nedostatečného časového prostoru pro hudební a výtvarnou výchovu;
- nedostatečných materiálních podmínek úzce souvisejících také s finančními možnostmi školy.

GRAF 14 | Učitelé hudební a výtvarné výchovy vnímané překážky výuky a jejího plánování (podíl odpovídajících učitelů)

Hlubší porozumění problematice pak poskytují komentáře k vnímaným problémům realizace hudební a výtvarné výchovy ve školách:

- Problém nedostatku vhodných cílů kulturně zaměřených školních akcí je úzce spojen také s vyššími náklady pro školu (a zprostředkovaně pro žáky) s tím, že zákonní zástupci následně nejsou ochotni žáky na takové akce pouštět. Finanční překážky se přitom projevují také v dalších oblastech realizace hudební a výtvarné výchovy, jako je např. výše ceny pořízení materiálu, který je potřebný pro uplatnění některých náročnějších technik ve výuce.
- Překážky spojené s časovým prostorem pro hudební a výtvarnou výchovu mají úzký vztah k výuce dalších předmětů, které vedení školy či zákonní zástupci žáků považují z různých důvodů za důležitější. V tomto kontextu se projevuje nižší důležitost, která je vzdělávací oblasti Umění a kultura aktéry vzdělávání přikládána. Také někteří učitelé hudební a výtvarné výchovy, kteří zdůraznili nižší důležitost těchto předmětů, nastolili v tomto kontextu úvahu o možné přínosnosti volitelného charakteru předmětu ve vyšších ročnících studia. Zde se projevuje také jedna z dalších překážek uváděných učiteli hudební a výtvarné výchovy – nízká motivace a nekázeň žáků, a to především žáků vyšších ročníků, ale také zvyšující se ostych žáků, především při zpěvu.
- Překážky spojené s vybavením školy se především týkají chybějící specializované učebny, která by umožnila nejen uložení všech potřebných materiálů a pomůcek, ale také např. nabídla dostatek prostoru pro hudebně-pohybové aktivity.
- Někteří učitelé uvedli své nedostatečné dovednosti v oblasti hudební a výtvarné výchovy (např. dovednosti ve hře na hudební nástroj) a přivítali by rovněž více inspirace pro výuku. Častěji zmiňovanou překážkou hudební a výtvarné výchovy pak byla také velikost třídy, která neumožňuje výuku některých hudebních a výtvarných technik, případně také zhoršující se cit žáků pro detail a jejich šikovnost pro výtvarné činnosti.

6

Vzdělávací oblast Umění a kultura v kontextu charakteristik škol

6 VZDĚLÁVACÍ OBLAST UMĚNÍ A KULTURA V KONTEXTU CHARAKTERISTIK ŠKOL

V předchozích kapitolách byla představena hlavní zjištění z hodnocení postavení a vnímání vzdělávací oblasti Umění a kultura řediteli škol, učiteli hudební a výtvarné výchovy a žáky, respektive z hodnocení personálních a materiálních podmínek a forem podpory rozvoje žáků pro naplňování záměrů této vzdělávací oblasti. Je přitom přirozené, že situace základních škol různých charakteristik (např. vzhledem k velikosti školy) se bude od sebe odlišovat, přičemž tuto skutečnost je potřeba zohlednit v souvisejících úvahách. Z těchto důvodů se tato kapitola zaměřuje na hodnocení specifík škol, která se vztahují ke sledovaným tématům vzdělávací oblasti Umění a kultura, a to se zohledněním úrovně ředitelů škol, učitelů hudební a výtvarné výchovy a žáků. Tabulka č. 4 představuje přehled charakteristik škol vstupujících do dalšího hodnocení.

TABULKA 4 | Přehled charakteristik škol vstupujících do hodnocení

Charakteristika školy	Hodnoty charakteristiky školy
Lokalizace školy – obec ¹⁷	(a) školy lokalizované v jádrových územích větších měst; (b) školy lokalizované v zázemí větších měst (suburbium); (c) školy lokalizované v dalších venkovských obcích
Velikost školy	(a) malé školy (0–60 žáků); (b) středně velké školy (61–250 žáků); (c) velké školy (více než 250 žáků)
Organizovanost školy	(a) plně organizované školy; (b) neúplně organizované školy jen s 1. stupněm
Profilace školy	(a) školy profilující se v oblasti umění a kultury; (b) školy neprofilující se v oblasti umění a kultury
Převažující pedagogický přístup	(a) převažující běžný pedagogický přístup; (b) převažující alternativní pedagogický přístup (např. konstruktivistický přístup, činnostní učení, waldorfská či Montessori pedagogika)
Lokalizace školy – kraj	Proměnná nabývá hodnoty jednoho ze 14 krajů České republiky (včetně území hlavního města Prahy)

6.1 Ředitelé škol

Hodnocení specifík škol je v případě odpovědí jejich ředitelů založeno na sedmi ukazatelích, které jsou přehledně uvedeny v tabulce č. 5.

TABULKA 5 | Přehled hodnocených ukazatelů založených na odpovědích ředitelů škol

Ukazatel	Popis ukazatele
Vnímaná důležitost vzdělávací oblasti Umění a kultura	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud ředitel školy vyjadřuje vyšší míru svého souhlasu s tvrzením, že vzdělávací oblast Umění a kultura je stejně významná jako jiné vzdělávací oblasti.
Aprobovanost výuky	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud je vyšší podíl hodin (a) hudební výchovy; a (b) výtvarné výchovy vyučován a probírá.
Materiální vybavenost	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, když: (a) ředitel uvádí, že škola disponuje potřebným vybavením pro výuku v oblasti Umění a kultura podle ŠVP; (b) škola má specializovanou učebnu či jiný vhodný prostor pro hudební výchovu; a (c) škola má specializovanou učebnu či jiný vhodný prostor pro výtvarnou výchovu.
Nepovinná/volitelná kulturně-umělecká aktivita školy	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, když: (a) škola nabízí široké spektrum kulturně-uměleckých kroužků, především pak hudební a dramatický kroužek; a (b) na škole působí vyšší počet kulturně-uměleckých útvarů, především pak pěvecký sbor, divadlo a hudební skupina.
Nepovinná/volitelná hudební aktivita školy	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, když: (a) škola nabízí hudební kroužek; (b) na škole působí pěvecký sbor a orchestr; a (c) se žáci účastní hudebních vystoupení.
Školní besídky a projektové dny s vysokou účastí žáků	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, když: (a) škola organizuje školní akademie/besídky a projektové dny; a (b) organizovaných mezitřídních aktivit školy se účastní vyšší podíl žáků školy.
Spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, když škola spolupracuje s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi na pravidelné bázi.

Tabulka č. 6 zachycuje výsledky hodnocení ukazatelů definovaných v tabulce č. 5 vzhledem k charakteristikám škol uvedeným v tabulce č. 4. V tomto ohledu se primárně ukazuje, že možnosti malých, neúplných a venkovských škol pro rozvoj žáků v oblasti Umění a kultura jsou limitovány především horším materiálním vybavením, omezenou nabídkou nepovinných kulturně-uměleckých aktivit školy (např. kroužky, umělecké útvary) a nižší úrovní spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi, a to v kontextu omezených personálních, případně finančních kapacit těchto škol. Na druhou stranu jsou to právě tyto školy, jejichž všichni žáci se mohou účastnit školních besídek a projektových dnů orientovaných na kulturu, a to včetně vystoupení mimo prostory školy. Takto jsou základní školy jedním z klíčových aktérů společenského života především venkovských obcí. Za pozornost také stojí, že ředitelé malých a neúplných škol přikládají vzdělávací oblasti Umění a kultura vyšší význam než ředitelé škol velkých.

¹⁷ Vymezení je založeno na datech podle OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., KLSÁK, A. (2018). *Metodika sledování rozsahu rezidenční suburbanizace*. Pátá verze. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Urbánní a regionální laboratoř. Dostupné na: <http://urrlab.cz>.

Možná poněkud překvapivá zjištění týkající se aprobovanosti hudební a výtvarné výchovy v případě malých a neúplných škol je potřeba zasadit do kontextu výuky na 1. stupni základní školy, kde aprobovanost nemusí být nutně spojena s předmětovou specializací. Problémy s aprobovaností hudební a výtvarné výchovy jsou tak pozorovány především ve venkovských obcích dále od zázemí větších měst.

Školy deklarující svou kulturně-uměleckou profilaci vykazují lepší hodnoty v případě ukazatelů aprobovanosti výuky a nabídky nepovinných/volitelných kulturně-uměleckých aktivit školy, nikoli však již v dalších ukazatelích. Tato skutečnost je dána tím, že tyto školy vykazují značný rozptyl hodnot sledovaných ukazatelů a vedle skutečně profilovaných škol existují také školy, u nichž se kulturně-umělecká profilace jeví spíše deklaratorní. Hlavní rozdíly vzhledem k převažujícímu pedagogickému přístupu školy lze zaznamenat ve vyšší důležitosti, kterou ředitelé škol s alternativním pedagogickým přístupem přikládají vzdělávací oblasti Umění a kultura, a dále pak ve vyšší angažovanosti všech žáků školy na projektových dnech a školních akademiích/besídkách.

TABULKA 6 | Srovnání hodnocených ukazatelů vzdělávací oblasti Umění a kultura vzhledem ke sledovaným charakteristikám školy

Porovnání dvou typů charakteristiky školy: ● – významně lepší hodnota prvního z uvedených typů charakteristiky školy (95% interval spolehlivosti); ○ – nevýznamné rozdíly hodnot (95% interval spolehlivosti); ● – významně horší hodnota prvního z uvedených typů charakteristiky školy (95% interval spolehlivosti)

Srovnávané charakteristiky školy (tučně hodnota, k níž se vztahuje barva značky v buňce tabulky)	I	II	III	IV	V	VI	VII
obec školy – jádrové území vs. suburbium	○	○	●	●	●	●	○
obec školy – jádrové území vs. venkov	○	●	●	●	●	●	○
obec školy – suburbium vs. venkov	○	○	○	○	○	○	○
velká škola vs. středně velká škola	○	○	●	●	○	●	○
velká škola vs. malá škola	●	○	●	●	●	●	●
středně velká škola vs. malá škola	○	○	○	●	○	●	●
plně organizovaná škola vs. neúplná škola	●	●	●	●	●	●	●
umělecká profilace školy – ano vs. ne	○	●	○	●	●	○	○
převažující pedagogický přístup – běžný vs. alternativní	●	○	○	○	○	●	○

Pozn.: **I** – vnímaná důležitost vzdělávací oblasti Umění a kultura; **II** – aprobovanost výuky; **III** – materiální vybavenost; **IV** – nepovinná/volitelná kulturně-umělecká aktivita školy; **V** – nepovinná/volitelná hudební aktivita školy; **VI** – školní besídky a projektové dny s vysokou účastí žáků; **VII** – spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi.

Hodnocení krajských specifíků (bližší viz příloha č. 1) primárně ukazuje na významné vnitrokrajské rozdíly mezi školami, a proto jsou mezikrajské rozdíly vesměs nevýznamné. Přesto lze zaznamenat některé výjimky. Takto je pro Prahu charakteristická vyšší aprobovanost výuky hudební a výtvarné výchovy a rovněž širší nabídka dalších nepovinných či volitelných kulturně-uměleckých aktivit (např. kroužky, kulturně-umělecké útvary). Tato skutečnost, spolu s různorodostí nabídky, je zřejmě důvodem poněkud překvapivě deklarované nižší pravidelnosti spolupráce pražských škol s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi, se kterou by ředitelé těchto škol byli také spokojeni. Účast žáků pražských škol na školních kulturně zaměřených akcích je přitom významně častější.

Podpora rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura se ve školách Moravskoslezského kraje vyznačuje lepší materiální vybaveností škol pro hudební a výtvarnou výchovu a širší nabídkou dalších nepovinných či volitelných kulturně-uměleckých aktivit (např. kroužky, kulturně-umělecké útvary). Tato skutečnost je srozumitelná v kontextu nižšího zastoupení malých škol ve struktuře škol Moravskoslezského kraje, a to rovněž ve vazbě na jeho sídelní strukturu charakteristickou vysokým počtem populačně velkých měst. Silné stránky Zlínského kraje jsou patrné jednak ve vyšší aprobovanosti výuky hudební a výtvarné výchovy a jednak v pravidelnosti spolupráce škol s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi. Slabé stránky byly naopak identifikovány v případě škol Středočeského kraje, a to především při zajištění aprobovanosti hudební a výtvarné výchovy a také vzhledem k nabídce dalších nepovinných či volitelných kulturně-uměleckých aktivit (např. kroužky, kulturně-umělecké útvary). Druhá z uvedených slabých stránek byla identifikována také v případě škol Karlovarského kraje.

6.2 Učitelé hudební a výtvarné výchovy a žáci

Hodnocení typologických specifíků škol je v případě odpovědí učitelů hudební a výtvarné výchovy, respektive žáků založeno na šesti ukazatelích, které jsou přehledně uvedeny v tabulce č. 7. V případě učitelů je hodnocení navíc doplněno o posouzení rozdílů v odpovědích vzhledem k jejich věku¹⁸, v případě žáků jsou pak rozlišeny odpovědi žáků 1. a 2. stupně.

¹⁸ Takto byly rozlišeny tři skupiny učitelů: (a) učitelé s praxí 0–4 roky; (b) 5–20 let; a (c) více než 20 let.

TABULKA 7 | Přehled hodnocených ukazatelů založených na odpovědích učitelů hudební a výtvarné výchovy a žáků

Ukazatel	Popis ukazatele
Spokojenost učitele s výukou hudební/výtvarné výchovy	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud učitel hudební/výtvarné výchovy uvádí vyšší míru své spokojenosti s výukou hudební/výtvarné výchovy ve škole.
Učitelem vnímaná důležitost vzdělávací oblasti Umění a kultura	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud učitel hudební/výtvarné výchovy: (a) považuje vzdělávací oblast Umění a kultura za stejně důležitou jako ostatní vzdělávací oblasti; (b) vnímá stejný postoj také u vedení školy; a (c) vnímá hudební/výtvarnou výchovu jako svůj oblíbený předmět.
Pravidelnost spolupráce učitele s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi a spokojenost s ní	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud učitel hudební/výtvarné výchovy: (a) spolupracuje s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi na pravidelné bázi; a (b) považuje takovou spolupráci za velmi přínosnou.
Žákem vnímaná důležitost a oblíbenost hudební výchovy	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud žák: (a) považuje hudební výchovu za důležitý předmět; (b) hudební výchova ho baví; (c) baví ho zpívat a hrát na rytmické nástroje; a (d) chtěl by více hodin hudební výchovy.
Žákem vnímaná důležitost a oblíbenost výtvarné výchovy	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud žák: (a) považuje výtvarnou výchovu za důležitý předmět; (b) výtvarná výchova ho baví; (c) baví ho kreslit a modelovat; a (d) chtěl by více hodin výtvarné výchovy.
Četnost a různorodost školních kulturních akcí navštěvovaných žákem	Ukazatel nabývá vyšších hodnot, pokud žák: (a) navštěvuje širší spektrum školních kulturně zaměřených akcí; a (b) tyto akce zároveň navštěvuje častěji.

Tabulka č. 8 zachycuje výsledky hodnocení ukazatelů definovaných v tabulce č. 7 vzhledem ke sledovaným charakteristikám učitelů a žáků. Primární poznatek v tomto ohledu ukazuje na vyšší důležitost, kterou vzdělávací oblasti Umění a kultura přikládají učitelé i žáci menších a také neúplných škol, především pak žáci 1. stupně. Učitelé menších škol také silněji vyjádřili svou spokojenost s výukou hudební a výtvarné výchovy.

Pro žáky neúplných škol je charakteristická vyšší četnost a různorodost navštěvovaných školních kulturních akcí, vzhledem k velikosti školy není toto hodnocení jednoznačné. Za pozornost však stojí nižší hodnoty tohoto ukazatele charakteristické pro žáky škol v zázemí velkých měst, kde svou roli může hrát dlouhodobější charakter utváření komunitních vazeb v území, které se vyznačuje vyššími hodnotami imigrace nových obyvatel z měst. Odlišně vnímají četnost a pravidelnost spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi ředitelé a učitelé malých a velkých škol. Svůj význam zde může mít neformální spolupráce učitelů s umělci, která naopak nemusí být zohledněna v odpovědích ředitelů. Konečně stojí za pozornost skutečnost, že učitelé s nejkratší praxí vnímají nižší důležitost hudební a výtvarné výchovy a zároveň mají slaběji etablovanou spolupráci s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi.

TABULKA 8 | Srovnání hodnocených ukazatelů vzdělávací oblasti Umění a kultura vzhledem ke sledovaným charakteristikám školy

Porovnání dvou typů charakteristiky školy: ● – významně lepší hodnota prvního z uvedených typů charakteristiky školy (95% interval spolehlivosti); ○ – nevýznamně rozdílné hodnoty (95% interval spolehlivosti); ● – významně horší hodnota prvního z uvedených typů charakteristiky školy (95% interval spolehlivosti); ○¹ – informace pro 1. stupeň základní školy; ○² – informace pro 2. stupeň základní školy

Srovnávané charakteristiky školy (tučně hodnota, k níž se vztahuje barva značky v buňce tabulky)	I	II	III	IV	V	VI
obec školy – jádrové území vs. suburbium	○	○	○	● ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²	○ ¹ ● ²
obec školy – jádrové území vs. venkov	○	○	○	● ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²
obec školy – suburbium vs. venkov	○	○	○	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²
velká škola vs. středně velká škola	○	○	○	● ¹ ● ²	● ¹ ○ ²	● ¹ ● ²
velká škola vs. malá škola*	●	●	●	● ¹	● ¹	○ ¹
středně velká škola vs. malá škola*	●	●	○	○ ¹	○ ¹	● ¹
plně organizovaná škola vs. neúplná škola*	○	●	●	● ¹	● ¹	● ¹
praxe učitele: 0–4 roky vs. 5–20 let	○	●	●	-	-	-
praxe učitele: 0–4 roky vs. více než 20 let	○	●	●	-	-	-
praxe učitele: 5–20 let vs. více než 20 let	○	○	○	-	-	-

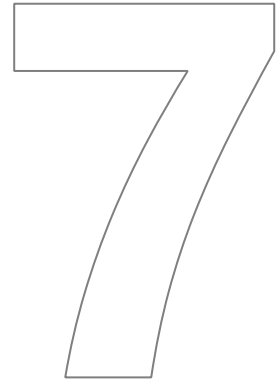
* Žákovské hodnocení provedeno jen pro žáky 1. stupně; hodnocení pro 2. stupeň je buď z definice bezpředmětné (organizovanost školy), nebo nerelevantní z důvodu počtu žáků v definované kategorii.

Pozn.: **I** – spokojenost učitele s výukou hudební/výtvarné výchovy; **II** – učitelem vnímaná důležitost vzdělávací oblasti Umění a kultura; **III** – pravidelnost spolupráce učitele s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi a spokojenost s ní; **IV** – žákem vnímaná důležitost a oblíbenost hudební výchovy; **V** – žákem vnímaná důležitost a oblíbenost výtvarné výchovy; **VI** – četnost a různorodost školních kulturních akcí navštěvovaných žákem.

Hodnocení krajských specifíků (blíže viz příloha č. 1) poskytuje ještě některá doplňující zjištění. V kontextu významu tradiční kultury pro Jihomoravský kraj může být poněkud překvapivé zjištění, že učitelé hudební a výtvarné výchovy jsou spíše méně spokojeni s výukou těchto předmětů, zároveň uvádějí nižší míru pravidelné spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi, také žáci 1. stupně uvádějí svou méně častou účast na různých školních kulturně zaměřených akcích. Vysvětlení těchto zjištění může být spojeno s tím, že kulturně-umělecké organizace působící na

jižní Moravě do značné míry samy přebírají roli, kterou v jiných krajích plní samotné školy. Podporu těmto argumentům poskytuje také nižší účast žáků 1. stupně škol dalších moravských krajů na různorodých školních kulturně zaměřených akcích, přičemž podprůměrné hodnoty tohoto ukazatele vykazuje také Zlínský kraj.

Druhým zajímavým zjištěním z hodnocení krajských specifíků pak je vyšší důležitost a obliba hudební výchovy uváděná žáky škol Karlovarského a Ústeckého kraje. Tento poznatek poskytuje ještě jeden střípek do mozaiky poznání přínosnosti vzdělávací oblasti Umění a kultura pro utváření prostoru k úspěchu i méně úspěšným žákům. Jsou to právě žáci škol Karlovarského a Ústeckého kraje, kteří ve velkém počtu šetření zaznamenávají relativně horší výsledky.

Závěry a doporučení

7 ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

7.1 Závěry

- Méně než polovina ředitelů škol i učitelů hudební a výtvarné výchovy rozhodně souhlasí s tvrzením, že vzdělávací oblast Umění a kultura má nejméně stejnou důležitost jako jiné vzdělávací oblasti, pětina ředitelů škol a necelá pětina učitelů hudební a výtvarné výchovy pak s tímto tvrzením nesouhlasí. Při výběru hlavní charakteristiky jimi vyučovaného předmětu položili učitelé hudební a výtvarné výchovy důraz na emoční a kreativní záměry výuky, když téměř 70 % z nich dalo ve svém výběru přednost radosti žáků ze zpěvu a vytvoření prostoru pro vlastní výtvarnou tvorbu, experimentování a objevování žáků před znalostně orientovanými tvrzeními (dalších 14 % učitelů pak vnímá hudební a výtvarnou výchovu také jako prostor pro relaxaci a možnost odpočinku žáků). V tomto kontextu a v obecném kontextu nastavení hodnot vzdělávání (např. důraz na znalosti a dovednosti exaktních předmětů) je pak srozumitelné, že žáci považují hudební a výtvarnou výchovu za méně důležité, zároveň však oblíbené předměty, což platí také pro žáky, kteří nemají školu jako takovou příliž v oblíbě. Tento poznatek vhodně zapadá do kontextu jiného zjištění, kdy ředitelé škol vidí přínosy (metod) vzdělávací oblasti Umění a kultura v jiných předmětech právě ve vytvoření prostoru pro zažití úspěchu i méně úspěšným žákům.
- Zajištění plně aprobované výuky hudební a především výtvarné výchovy je v nemalé části škol problematické, přibližně třetina navštívených hodin hudební a výtvarné výchovy byla zajišťována neaprobovaně. Důležitost aprobované pro průběh výuky na 2. stupni základní školy byla pozorována jak v hodinách výtvarné, tak především v hodinách hudební výchovy. Hudební či výtvarnou výchovu mají ve vyšší oblíbě spíše ti učitelé, kteří se věnují vlastní umělecké činnosti, existuje však také početná skupina učitelů těchto předmětů, pro které především hudební výchova není oblíbený předmět.
- Desetina ředitelů škol se domnívá, že jejich škola nedisponuje potřebným vybavením pro výuku ve vzdělávací oblasti Umění a kultura v souladu s ŠVP. Vedle malířských stojanů, hudebních nástrojů a technického vybavení jsou potřeby spatřovány také v dostupnosti specializované učebny nebo jiného prostoru pro hudební či výtvarnou výchovu.
- Nejčastější formou podpory rozvoje žáků ve vzdělávací oblasti Umění a kultura jsou přirozeně hodiny a kroužky hudební a výtvarné výchovy. Téměř všechny školy zařazují hudební a výtvarnou výchovu ve všech ročnících studia, naopak doplňkové vzdělávací obory ve formě povinného či nepovinného/volitelného předmětu nejsou příliš obvyklé, když dramatická výchova byla takto realizována na desetíně škol, filmová/audiovizuální výchova či taneční a pohybová výchova pak zcela ojediněle. Doplňkové vzdělávací obory, především taneční a pohybová výchova a dramatická výchova, jsou podporovány především formou kroužku. Žádný kulturně-umělecký kroužek nenabízí přibližně desetina škol, ty však často spolupracují v této oblasti s volnočasovými či jinými organizacemi. Kroužky na školách bývají otevřeny pro všechny žáky, kteří o ně projeví zájem, a zahrnují také některá moderní zaměření (např. grafika, kreativita). Překážkou vstupu žáků do kroužků však je jejich poměrně časté zpoplatnění (60 % škol pro výtvarný kroužek a 52 % škol pro hudební kroužek). Pokud školy nabízejí kulturně-umělecky zaměřené kroužky, pak se typicky jedná o kroužky ve více tematických oblastech a zároveň jsou na těchto školách činné také kulturně-umělecké útvary (např. pěvecký sbor, hudební skupina či jiné). Zaměření kroužků škol jen na vybrané talentované žáky je poměrně málo časté, přirozená je zde role základních uměleckých škol.
- Spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi probíhá jak na úrovni školy (uvedeno 75 % ředitelů škol), tak na úrovni učitelů hudební i výtvarné výchovy (uvedeno 60 % z nich), pravidelnou spoluprací tohoto druhu však uvádí jen třetina ředitelů škol a desetina učitelů hudební a výtvarné výchovy. Spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi je obecně považována za přínosnou. Vnímané přínosy spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi jsou různé a zahrnují jak (častěji uváděnou) oblast postojovou (motivace žáků), tak oblast výsledkovou (kreativita žáků).
- Většina žáků navštívila v uplynulém roce alespoň jednu kulturně zaměřenou školní akci. Nejčastěji se v tomto ohledu jednalo o návštěvu kina, prohlídku památek či návštěvu výstav. Méně často jsou školní akce žáků zaměřeny na návštěvu koncertu či ateliéru výtvarníka. Nepříznivé je však zjištění týkající se výrazných rozdílů v tom, jak často se žáci účastní různých kulturně zaměřených školních akcí; necelá desetina žáků základní školy nenavštívila v uplynulém roce žádnou takovou akci. Příčiny existujících rozdílů v četnosti návštěv kulturně zaměřených školních akcí jsou spojeny především s časovou náročností realizace kulturně zaměřených školních akcí, s finanční náročností účasti žáků na kulturně zaměřených školních akcích a s absencí příležitostí k takovým akcím ve vhodné vzdálenosti od školy. Rezervy jsou také pozorovány v didaktické přípravě kulturně zaměřených školních akcí ze strany učitelů (např. aktivní účast žáků, motivační příprava a reflexe průběhu).
- Běžnou praxí škol je realizace společných mezitřídních aktivit v nejrůznějších podobách, které zahrnují školní akademie/besídky (83 % škol), výstavy prací žáků (75 % škol), pěvecká vystoupení (60 % škol) či divadelní vystoupení (42 % škol). Tematické zaměření těchto aktivit je však mnohem širší, necelé dvě pětiny škol využívají

za tímto účelem projektovou výuku. Většina škol realizuje uvedené společné mezitřídní aktivity nejen v prostředí školy, ale také mimo něj, čímž napomáhá k rozvoji společenského života a sociální soudržnosti v daném místě.

- Hodnocení průběhu hodin hudební a výtvarné výchovy ukazuje, podobně jako u jiných předmětů, nejen zhoršení atmosféry výuky a aktivity žáků, ale rovněž také organizace hodiny (spád, metodická rozmanitost, nejednotvárnost) při přechodu žáků z 1. na 2. stupeň základní školy. Oproti jiným předmětům je však v případě hudební a výtvarné výchovy míra zhoršení těchto charakteristik výuky méně výrazná. Pozitivním zjištěním dále je, že v souladu se zaměřením vzdělávací oblasti Umění a kultura bylo v hodinách hudební a výtvarné výchovy častěji zaznamenáno rozvíjení kreativity žáků, než tomu bylo v hodinách jiných předmětů. Otázkou je, zda aktivizující metody charakteristické pro vzdělávací oblast Umění a kultura mohou být přínosné také pro jiné předměty, a to především ve smyslu zvyšování motivace žáků a utváření prostoru k úspěchu i obvykle méně úspěšným žákům.
- Téměř všichni učitelé hudební a výtvarné výchovy vyjádřili spokojenost s výukou těchto předmětů, zároveň však téměř dvě třetiny z nich vnímají možnosti hudební i výtvarnou výchovu dále vylepšovat a obohacovat. Tyto možnosti pak úzce souvisejí s učiteli vnímanými překážkami realizace hudební a výtvarné výchovy ve školách, ke kterým především patří: (a) neexistence vhodných cílových kulturně-uměleckých destinací v okolí školy a tím i zvyšování finanční náročnosti takových akcí; (b) nedostatečný časový prostor pro hudební a výtvarnou výchovu, a to i v kontextu nižší vnímané důležitosti vzdělávací oblasti Umění a kultura či v kontextu velikosti třídy neumožňující výuku řady výtvarných či hudebních technik; (c) nedostatečné materiální podmínky úzce související také s finančními možnostmi školy (např. možnost pořízení materiálu pro výuku náročnějších technik); a (d) nižší motivace žáků v hodinách hudební a výtvarné výchovy.
- Možnosti malých, neúplných a venkovských škol pro rozvoj žáků v oblasti Umění a kultura jsou ovlivňovány především horším materiálním vybavením, omezenější nabídkou nepovinných kulturně-uměleckých aktivit školy (např. kroužky, umělecké útvary) a nižší úrovní spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi. Na druhou stranu jsou to právě tyto školy, jejichž všichni žáci se častěji účastní školních besídek a projektových dnů orientovaných na kulturu, a to včetně vystoupení mimo prostory školy. Takto jsou základní školy jedním z klíčových aktérů společenského života především venkovských obcí. Za pozornost také stojí, že ředitelé, učitelé i žáci malých a neúplných škol přikládají vzdělávací oblasti Umění a kultura vyšší význam než ředitelé škol velkých. Obecně je pak potřeba zít specifika škol do úvahy.

7.2 Doporučení

Doporučení pro školy

- Respektovat význam vzdělávání pro rozvoj tvůrčích a emočních dovedností všech žáků, a to včetně vazby na zvyšování motivace žáků k učení. Upevňovat přístup směřující k vytváření příležitostí pro zažití úspěchu i pro slabší žáky v hodinách výuky předmětů vzdělávací oblasti Umění a kultura a uplatňovat jej také ve výuce ostatních předmětů.
- Realizovat výuku v dostatečné míře také mimo školu tak, aby se žáci dostávali do osobního kontaktu s živým uměním, např. prostřednictvím akcí za účasti umělecky činných osobností (návštěvy ateliérů, koncertů, výtvarných workshopů apod.).
- Nabízet žákům, bez ohledu na profilaci školy, dostatečně pestrou škálu aktivit mimo hlavní výukový proud (kroužky, umělecky zaměřená tělesa apod.) s přístupem i pro žáky s nižším uměleckým talentem.
- Usilovat o posilování prakticky orientované výuky zaměřené na kreativitu žáků v souladu s technologickým a společenským rozvojem současného světa.
- Podporovat mezioborové vzdělávání a realizaci mezioborově pojatých projektů (např. kombinace témat ze vzdělávací oblasti Umění a kultura, Člověk a jeho svět, Člověk a svět práce a průřezové téma environmentální výchovy apod.).

Doporučení pro zřizovatele

- Při respektování svých finančních možností poskytovat školám takové prostředky, aby mohly (zejména po stránce materiálního vybavení) zajišťovat rozvoj všech žáků v oblasti Umění a kultura dostatečně atraktivními a efektivními metodami, a to včetně vybavení moderními technologiemi či softwarem.
- Hledat způsoby podpory škol při spolupráci s kulturně a umělecky zaměřenými institucemi a při řešení překážek účasti žáků na kulturně-uměleckých aktivitách.
- Umožňovat školám zapojení do komunitního života v jejich okolí vytvářením příležitostí pro prezentaci výstupů žáků v rámci komunitně organizovaných aktivit (propagace, prostor pro prezentaci, zprostředkování vystoupení na obecních akcích apod.).
- Podporovat účast všech žáků při kontaktech s živým uměním (např. finančními úlevami při návštěvách muzeí, galerií, divadel a dalších kulturních institucí zřizovaných obcí či městem, případně prostřednictvím aktivní dohody a spolupráce s jinými zřizovateli).

Doporučení pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

- V případě úprav vzdělávacího obsahu RVP respektovat důležitost rozvoje tvůrčích a emočních dovedností žáků jako důležitého předpokladu pro nastavení a udržení pozitivní atmosféry ve škole.
- Věnovat pozornost otázkám zajištění aprobovanosti hudební a výtvarné výchovy.
- Podporovat rozvoj kompetencí učitelů a ve spolupráci s Národním pedagogickým institutem ČR pokračovat ve vytváření kvalitních metodických materiálů pro hudební a výtvarnou výchovu.
- Podporovat možnosti účasti všech žáků při kontaktech s živým uměním v institucích zřizovaných státem (např. vyjednáváním finančních úlev apod.).

SEZNAM ZKRATEK

ČŠI	Česká školní inspekce
HV	hudební výchova
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
RVP	rámcový vzdělávací program
ŠVP	školní vzdělávací program
VV	výtvarná výchova

Přílohy

PŘÍLOHA 1 | Krajská specifika

Příloha 1 | Krajská specifiká

TABULKA 9 | Mezikrajské srovnání hodnot sledovaných faktorů realizace environmentální výchovy a postojů žáků

Kraje rozděleny do tří kategorií: ● – hodnota dolní meze 95/99% intervalu spolehlivosti průměru ukazatele pro daný kraj je vyšší než hodnota průměru ukazatele pro celou populaci; ● – hodnota průměru ukazatele pro celou populaci je vyšší než hodnota horní meze 95/99% intervalu spolehlivosti průměru ukazatele pro daný kraj; ○ – ostatní případy; ○¹ – informace pro 1. stupeň základní školy; ○² – informace pro 2. stupeň základní školy

Pozn.: 95% interval spolehlivosti pro školy a učitele; 99% interval spolehlivosti pro žáky.

Kraj	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
Hlavní město Praha	○	●	○	●	○	●	○	○	○	● ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²	● ¹ ● ²
Středočeský	○	●	○	●	○	○	○	○	○	○ ¹ ● ²	○ ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²
Plzeňský	○	○	○	○	○	○	●	○	○	○ ^{1,2}	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ● ²
Karlovarský	○	○	○	●	○	○	○	○	○	○ ¹ ● ²	○ ¹ ○ ²	● ¹ ● ²
Ústecký	○	○	○	○	○	○	○	○	●	● ^{1,2}	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²
Jihočeský	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○ ¹ ● ²	○ ¹ ○ ²	● ¹ ● ²
Liberecký	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○ ^{1,2}	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ● ²
Královéhradecký	○	○	○	○	●	○	○	○	●	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ● ²
Pardubický	○	○	○	○	○	○	○	●	○	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²
Vysočina	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ● ²	○ ¹ ● ²
Jihomoravský	○	○	○	○	○	○	●	○	●	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²
Olomoucký	○	○	○	○	○	○	○	○	○	● ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²
Moravskoslezský	○	○	●	●	○	○	○	○	○	○ ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²	● ¹ ○ ²
Zlínský	○	●	○	○	○	●	○	○	○	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²	○ ¹ ○ ²

Pozn.: **A** – vnímaná důležitost vzdělávací oblasti Umění a kultura; **B** – aprobovanost výuky; **C** – materiální vybavenost; **D** – nepovinná/volitelná kulturně-umělecká aktivita školy; **E** – školní besídky a projektové dny s vysokou účastí žáků; **F** – spolupráce s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi; **G** – spokojenost učitele s výukou hudební/výtvarné výchovy; **H** – učitelem vnímaná důležitost vzdělávací oblasti Umění a kultura; **I** – pravidelnost spolupráce učitele s umělci a kulturně-uměleckými organizacemi a spokojenost s ní; **J** – žákem vnímaná důležitost a oblíbenost hudební výchovy; **K** – žákem vnímaná důležitost a oblíbenost výtvarné výchovy; **L** – četnost a různorodost školních kulturních akcí navštěvovaných žákem.